

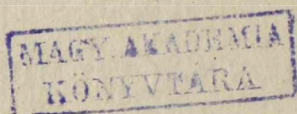
A
HABSBURG-HÁZ
TRÓNÖRÖKLÉSI JOGÁNAK
MEGÁLLAPÍTÁSA
AZ 1687/8-IK ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSEN

ÍRTA
FRAKNÓI VILMOS

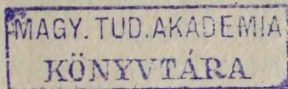

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. NYOMÁSA
1922

275951

I. FEJEZET.

Az országgyűlés előkészítése.

A Habsburg-uralkodóház, miként a magyar trón elnyerésére irányuló harmadfélszázados törekvéseinek állhatatossága, szintűgy célja elérése után a nemzet irányában kialakuló viszonya tekintetében is a történelem lapjain példátlanul áll. Ezen viszony a béke és egyetértés rövid időközeitől megszakított küzdelmek hosszú sorozatát tünteti fel.

V. László és I. Ferdinánd trónrajutásával egyidejűleg ellenkirálynak hódolt az ország egy része. Az egység visszaállítását ígérő váradi békekötés (1538) után Erdély fejedelmei és diadalmas fölkelések vezérei osztoztak másfélszázadon át a királyokkal a szent korona területének birtokában.

A Habsburgok ezen helyzet okait, ahelyett hogy belső és külső politikájuk tévedéseiben és bűneiben keresnék, a nemzet két ősi jogában : a királyválasztásnak és az alkotmányon ejtett sérelmek fegyveres megtorlásának szabadságában vélték föltalálni. Eltörlésükre irányozták tehát igyekezetüket, amelynek sikeréhez azon reményt fűzték, hogy jogot szereznek koronázási esküjök megsértése nélkül, a királyi hatalmat korlátozó alkotmányos intézmények megdöntésével, a jogaruk alatt együttélő országok és tartományok intézményes összeforrasztására, egységes monarchia megalapítására, amilyent versenytársaik, a Bourbonok, létesítettek Franciaországban.

Erre kedvező időpontot kínált I. Lipótnak a Tököly-fölkelés elfojtása és a törökök ellen viselt szerencsés háború, mely az ország fővárosának, végvárainak és területe nagyobb részének fölszabadítását vonta maga után. Fölbátorította őt az álta-

lános fölfogás, mely mind az elméleti jogtudomány, mind a gyakorlati politika terén egész Európában — Angliát kivéve — uralomra jutott. A XVII. század egyik legjelentékenyebb jogtudósa, a hollandi De Groot (Hugo Grotius) »A háború és a béke« jogáról szóló (1625-ben megjelent) könyvében kezdette hirdetni azon tételt, hogy a hódító a meghódított területen a fennálló jogrendet fönntartani nem köteles, az intézményeket és törvényeket tetszése szerint alakíthatja át. Ezen tanítás készséges fogadtatásra talált a bécsi udvarnál, és a csehországi alkotmány eltörlésében, az 1627/8-iki »Verneuerte Landesordnung« behozatalában nyerte első alkalmazását.

Ezen példa utánzása lebegett most Lipót és bizalmas tanácsosainak szeme előtt. Német és cseh miniszterek titkos tanácskozásokban egyenesen Hugo Grotiusra és a Csehországban elért sikerre hivatkoztak.¹ A császári főudvarmester az 1687 augusztus 18-iki miniszteri értekezleten nemcsak azt állította, hogy a császár Magyarországot saját kardjával maga hódította meg, hanem azt is, hogy a magyarok összes jogaikat hűtlenségük következtében elvesztették. (»Haben jura verloren per feloniam.«) Marco d'Aviano, a Bécs fölszabadításánál működő császári sereg tábori főpapja, azon meggyőződését fejezte ki uralkodója előtt, hogy Isten őt »egész Magyarország abszolút uralkodójává« akarja tenni.² A spanyol király bécsi követe 1687-ik évi egyik jelentésében jogosultnak állítja a király azon szándékát, hogy Magyarországot »a monarchiába bekebelezze és többi országaival egyenlővé alakítsa át«.³

Maga Lipót 1684-ben Pozsonyban tartott tanácskozmányban szóba hozta, hogy a koronázási hitlevél némely pontjainak kétes értelme az országos intézmények sürgőssé vált átalakításának egyik akadály, melynek elhárítására fog törekedni.⁴

¹ Így például Kinsky és Stratmann 1687 július 29-iki előterjesztésükben. G. Turba: Die Grundlagen der Pragmatischen Sanction. I. 11.

² Klopp: Corispondenza epistolere tra Leopoldo I. P. Marco d'Aviano (Graz, 1858.) 93.

³ »Justissimo deseo de incorporar esto regno y naturalizarlo como lo demas de su monarchia.« Turba I. 230.

⁴ Erre utal 1687 augusztus 12-ikén a magyar tanácsosokhoz intézett előterjesztésben. Ugyanott 14.

Ezen lappangó cél állott az 1687/8-ik évi országgyűlés gondos előkészítésének és izgalmas tárgyalásainak háttérében. A király 1687 április 7-ikén sajátkezű iratban herceg Dietrichstein főudvarmesterrel közölte, hogy miután Isten az ő hadjárait szerencsés sikerekkel áldotta meg, ő arra gondol, hogy fiát, József főherceget, Magyarország királyává koronáztassa meg. Azonban ilyen szándék nem azon szerény formában foglalkoztatta, amilyenben az ehhez hasonlót elődei karolták fel. Tartózkodás nélkül veti föl a kérdést : vajjon a magyarok »ügynevezett választási joga« vagy pedig a felségi jog és hatalom (*jure regis et propria auctoritate*) alapján menjen végbe a koronázás.¹

Kérdésére a választ titkos tanácsosainak ügynevezett »szűkebb konferenciá«-jától várta, melynek tagjai voltak az udvar főméltóságainak viselői : herceg Dietrichstein főudvarmester, gróf Stratmann osztrák kancellár, gróf Kinsky csehországi kancellár, gróf Rosenberg, az udvari kamara elnöke, akikhez egy magyarországi főpap, gróf Kollonics bíbornok, győri püspök csatlakozott, aki mikor magyarországi ügyek tárgyaltak, rendszerint elnökölt az értekezleten.²

Ezek mindnyájan egyetértettek arra nézve, hogy a legközelebb összehívandó magyar országgyűlésen a király elsőszülöttje, József főherceg megkoronáztatását kell foganatosítani. Az volt a fölfogásuk, hogy a nemzet I. Ferdinánd trónraléptekor a Habsburg-ház öröklési jogát az elsőszülöttségi sorozatban elfogadta és hogy ettől csak a Bocskay-fölkelés idejében történt eltérés ; minélfogva a régi jogrend visszaállításáról van szó, nem pedig új jog kiküzdéséről. Ezzel kapcsolatban az aranybullában foglalt ellenállási jog eltörlését, úgyszintén Magyarországon a politikai, közigazgatási, igazságszolgáltatási és pénzügyi intézmények reformjának megindítását javasolták.³

¹ A királyi kézirat az osztrák belügyminisztérium Fremde Gegenstände című osztályában, mely az 1687/8-ik évi országgyűlés és a *pragmatica sanctio* történetére vonatkozó nagyszámú fontos okiratot tartalmaz. Ezeket fölhasználták Turba és Csekey. E sorok írója beható tanulmányozásuk alapján több tekintetben jelentékeny új eredményeket mutathat föl.

² A miniszteri értekezletek jegyzőkönyvei és referátumai ugyanott.

³ A bécsi miniszterek értekezleteiről a jegyzőkönyvek és feltevések ugyanott.

Kollonics a német és cseh tanácsosokkal a föladat tekintében egyetértett, csak azt hangoztatta, hogy a »látszat kedvéért« az alkotmányos formák megtartandók és mindenekelőtt a magyar tanácsosok meghallgatandók.

A király május 8-ikára evégből meghívta Bécsbe legbizalmasabb magyar tanácsosait, élükön Esterházy Pál nádorral.

A dinasztiahoz ragaszkodó magyar politikusoknak hűségük leplezetlen kinyilatkoztatására és bebizonyítására most több okuk volt, mint elődeiknek. A XVI. század második negyedében a török hódítás elől menekülésnek, később a török járom alá jutott országrész felszabadításának vágya és reménye vezette őket a Habsburgok táborába. Ezen vonzóerő hatalmasabban érvényesült lelkükben, mikor a vágy és remény teljesülésének fele útján állottak; az ozmánok ellen viselt háború erőteljes folytatása az ország területi épségének helyreállítását ígerte. Így tehát a fölszabadított területek visszakapcsolását várhatta a nemzet, ha meggyőzi uralkodóját arról, hogy háza európai állásának érdekeitől vezetett politikájában áldozatkész támogatásra számíthat; azonban emellett a nemzeti érzés, az ősi alkotmányhoz való ragaszkodás nem halt ki lelkükben. Maga Esterházy nádor, ki a magyar urak közül a király kegyeit legbuzgóbban kereste, bizalmát leginkább bírta, az országos sérelmek orvoslását oly erőteljesen sürgette, hogy a német tanácsosok azzal gyanúsították, hogy Tökölyhez szít; maga Buonvisi bíbornok, a pápai követ, mérsékletre intette.

Mindazáltal ezen alkalommal tartózkodott a nyílt fölépéstől. Kitért a nehéz kérdések tárgyalása elől és nagyobb számú magyar tanácsosok összehívását javasolta.¹

A király habozott és késlekedett. Csak július végén küldötte szét meghívó leveleit az ország primásához és négy főpaphoz, a nádorhoz, nyolc zászlósúrhoz és a személynőkhöz, kiknek sorából az utolsóra az országgyűlésen az alsótábla elnökének tiszte várakozott.

A hozzájuk intézendő előterjesztés szerkesztése iránt újból német udvari embereit hallgatta meg. Ekkor hozta szóba gróf Königsegg birodalmi alkancellár azon tervet, hogy a koronázási

¹ Csekey 115.

eskü szövegébe iktatandó olyan záradék, mely a királyt a régi törvények és jogok tiszteletben tartására csak azon magyarázat értelmében köteleznél, amelyet a király és az ország rendei közös megegyezéssel fognak megállapítani. Elhitette Lipóttal, hogy ilyen módon a saját koronázási hitlevelének kötelező erejétől, az eskü szentségének sérelme nélkül, lelkiismerete megnyugtatója mellett, föloldottnak tekintheti magát és a törvények végrehajtásában szabad kezét fog nyerni.¹

A király bizonyos óvatosságot tanusított az augusztus 11-én bécsi várpalotájában egybegyűlt magyar tanácsosai irányában. A hozzájuk intézett előterjesztésben sem a királyi eskü szövegébe iktatandó záradékról, sem a trónöröklési jog megállapításáról nem tett említést. Némely hívei azzal biztatták, hogy akadni fognak tanácsosok, kik ezen utóbbi ügyet maguk fogják szőnyegre hozni.²

Mindazáltal nem hallgatta el azon föltevését, hogy Magyarország az ő házának öröklési jog címén birtoka. Hivatkozott atyai érzelmeire, melyeket az elődeitől öröklési jog alapján rászállott ország iránt táplál, amelyektől késztetve az elhatalmasodott bajok orvoslását keresi, amihez hathatósabb gyógyszer nem talál, mint azt, hogy elsőszülött fiát, »Magyarország és Csehország örökös királyi hercegét megkoronáztatni engedi, ami által mintegy új és szerencsét ígérő csillag föltünése az országra állandó derűt fog hozni«.

Míg a királyválasztási jogról hallgatott, nem habozott hatalmának másik forrásáról szóló elméletét föltárni. Föl volna jogosítva — úgymond — a saját költségén és fáradságával a lázadók és törökök kezeiből visszaszerzett országnak új törvényeket szabni; azonban veleszületett kegyelmességénél fogva kész a régieket megtartani és a rendek összes szabadságait, kiváltságait, jogait megőrizni és a megkoronázandó király által I. Ferdinánd koronázási esküjének szövege szerint megerősíttetni. Mindazáltal ezen eskü érvényessége nem terjedhet ki II. Endre 1222-ik évi végzeményének XXXI-ik cikkére, mely az isteni és

¹ Ezen (Turbától »Revisionsklausel«-nak nevezett) záradék a későbbi tárgyalásokban fontos helyet foglalt el.

² Ezt az augusztus 18-ikán tartott miniszteri értekezlet jegyzőkönyvéből tudjuk.

emberi törvényekkel ellenkezik, az ország és a király veszedelme nélkül meg nem tartható, mivel az abban foglalt ellenállási jog a külső háborúk és a belső mozgalmak élesztője volt; a koronázási hitlevélben foglalt kétes értelmű tételeknek megmagyarázása a koronázás után szintén foganatosítandó lesz, hogy így az uralkodó és alattvalói között a szükséges őszinte összhang és vele Magyarország ősi dicsősége helyreállíttassék. Erre nézve, úgyszintén a koronázás helye, időpontja és szertartásai tárgyában a tanácsosoktól egyenként véleményüknek írásban, három nap alatt előterjesztését kívánta.

A nádor az értekezlethez intézett megnyitóbeszédében nemcsak az előterjesztés tartalmának úgyszólván szószerinti ismertetésére, hanem az abban elhallgatott királyi kívánságok támogatására is vállalkozott. Mint a király hű szolgálja — úgymond — vére ontásával is kész azok teljesülését előmozdítani. Kifejtette, hogy az uralkodó és a rendek között fönnálló bizalmatlanság a királyválasztás szabadságából ered. Nem lehet várni öfelségétől, hogy a nagy áldozatokkal visszafoglalt Magyarországot, saját leszármazottjai mellőzésével, más családra engedje szállani; különben is ha a rendek más család sarját emelnék trónra, ennek a király örökösei javára a sok milliónyi kiadást meg kellene térítenie, amire senki sem volna képes vagy hajlandó; egyébiránt a magyarok csak olyan királyt kívánhatnak, aki országukat a törökök ellen meg tudja védeni, ilyent pedig a Habsburg-házon kívül nem találhatnak. A királyválasztás joga Szent István óta fönnáll ugyan, de a magyarok mindig csak az ő véréből származó királyt választottak; (Nagy) Lajos királynak fiörökös nélkül bekövetkezett halála után egyik leányát koronázták meg, később pedig másik leánya ivadékát, Ulászlót hívták meg a trónra. Illő tehát, hogy »a világ végéig« azon család uralkodjék, mely Anna hercegnőtől (II. Ulászló leányától, I. Ferdinánd hitvesétől) származik. A hála kötelességét is le kell róni öfelsége iránt, ki az ozmán hatalmat megtörte, az ország fővárosát visszafoglalta és kegyelmességét azzal bizonyítja be, hogy a törvényeknek és a rendek jogainak tiszteletben tartását ígéri. Az ország fönnmaradásának érdekében tehát törvényt kell alkotni, mely a rendeket arra kötelezze, hogy mindig a király elsőszülött fiát fogják utódjául megválasz-

tani ; így mind az uralkodó, mind a rendek megnyugvást fognak találni.¹

Utána az ország első főpapja, a 84 éves Széchenyi György szólalt föl, ki a fegyveres ellenállási jog eltörlésének szükségeségét hangoztatta, de a trónöröklés kérdésének tárgyalása elől kitért. Többen követték a példát. Azonban négyen : Czobor Ádám, Illésházy István, Keglevics Miklós és Pálffy Antal grófok nem hallgatták el, hogy József főherceg megkoronázása előtt a választási jog gyakorlását szükségesnek tartják.²

Mind a nádor, mind a tanácsosok egyaránt nem feledkeztek meg az ország sérelmeiről és orvoslásuk követeléséről.

Esterházy kifejezte azon meggyőződését, hogy a király a törvényeknek megfelelő módon, nem erőszakkal kíván kormányozni, de a bizalom általánossá csak úgy válhatik, ha a rendeket »kétségbeejtő helyzetükből, melyben nyögnek«, kiszabadítja, a katonai kihágásokat megfenyíti és megszünteti, a magyar hatóságok tekintélyét visszaállítja és a bécsi minisztériumokban magyaroknak is helyet ad.

A tanácsosok a király kívánságának megfelelően, véleményüket egyenként nyújtották be ;³ de emellett az augusztus 15-én tartott záróülésből együttes fölterjesztést intéztek hozzá. Ebben az uralkodó iránti hódolat megnyilatkozása mellett a nemzeti érzés lüktetési is érezhetők.

A tanácsosok hálát adnak a királynak atyai jóságáért, mellyel fiának a legközelebbi országgyűlésen megkoronáztatását *javasolja* (proponere) ; boldognak érzik magukat, hogy megérhetik a napot, amikor őfelsége kegyelméből »a legjobb császár legjobb fiát« a szent koronával feldíszíthetik ; de hogy a koro-

¹ A nádor megnyitóbeszédének azon része, mely a hivatalos előterjesztés ismétlése, az osztrák belügyminisztérium, — másik része, mely az ő személyes nézeteit tartalmazza, a kismartoni családi levéltárban. Az utóbbit bő kivonatban Turba közli. 197.

² Az augusztus 18-ikán tartott miniszteri konferencia fölterjesztése a magyar tanácsosok véleményeit összefoglalva, írja : »Zu observieren, dann der graf Anton Pálffy, Keglevich, Czobor und Illésházy neben der Krönung auch auf die Election angeziehet und in ihrem Gutachten Meldung geben haben.«

³ Ezek a bécsi levéltárban nem maradtak fenn ; csak kivonatos ismertetésük van meg.

názás és az országgyűlés minél szerencsésebben menjen végbe, szükséges, hogy a magyar nemzet némi vigasztalásban részesüljön és a királyi kegyelem a rendeket a kétségbeeséstől, amelyben nyögnek, kiszabadítsa. Evégből az adónak terményekben kivetését meg kell szüntetni ; a katonák szokásos kihágásait meg kell fenyíteni ; a várak parancsnokai zsarolásoktól, nemesek elfogatásától, ingyen fuvarozások elrendelésétől tartózkodjanak ; a jelentéktelen erősségekből a német őrsegek távolíttassanak el ; az eperjesi kivételes törvényszék előtt folyó perek, melyek »az ország felső részeit kétségbeesésbe dönthetnék«, szűnjenek meg, a foglyok nyerjék vissza szabadságukat, a tisztviselők, kik gyűlöletessé tették magukat, bocsáttassanak el ; általán intézkedés történjék, hogy a szegény rendek a sokféle zaklatás közepett föllélegezhessenek ; így azután készségesen fognak az országgyűlésen megjelenni és a királynak szolgálni.

Figyelemreméltó, hogy a fölterjesztés a trónöröklés és az ellenállási jog ügyét hallgatással mellőzi. Szintúgy járt el a nádor a kísérőiratban, noha kijelenti, hogy József megkoronáztatásával szíve régi sóvárgása fog teljesülni. Egyébiránt a tanácsosok javaslatait hathatósan támogatta és azon meggyőződését fejezvé ki, hogy a király koronázási esküjét híven meg fogja tartani, elég bátor volt a rosszakaratú miniszterekre utalni, kik »az ország összes jogainak megsemmisítésére törnek«.¹

Az értekezleteken a nádor nyíltan bejelentette, hogy a király szándékainak megvalósítását hathatósan támogatni fogja.² Több főispán ugyanezt ígérte : egyikük, gróf Kéri, azon kifejezéssel élt, amely később híressé lett : »életét és véréát« ajánlotta föl a király szolgálatára.³ Hozzájuk csatlakozott Tököly egyik bizalmas párthíve, Szirmay István, ki két év előtt mint az ő követé járt Bécsben, itt fogságba vettetett, de csakhamar szabadságát és elkobzott birtokait visszanyerte, sőt a királyi ítélőtáblánál magas hivatalt kapott. A király meghagyta neki, hogy felesége meglátogatásának ürügye alatt Magyarország

¹ Az augusztus 16-iki fölterjesztés ugyanott. 478.

² Turba 200.

³ Az augusztus 22-iki értekezlet jegyzőkönyve, a 44. szám alatt.

felső részeibe utazzék, ott az ellenzéki hajlamú rendeket megnyerni, törekvéseik meghiusítása érdekében a bécsi minisztereket tanácsával támogatni igyekeztek.¹

Ugyanekkor a király a tanácsosok javaslatait meghallgatta és a rendek megvigasztalásáról gondoskodott. Augusztus 22-iki leiratában a katonai terhek könnyítését és az eperjesi ítéletek fölfüggesztését ígerte, amiben József főherceg közbenjárására hivatkozott, az országgyűlést október 18-ikára kihi. dte és a szent koronát szeptember 5-ikén ünnepélyesen Pozsonyba szállította.

Mindazáltal a magyar tanácsosok magatartása a trónöröklési jognak az országgyűlésen megállapítása iránt biztosítékot nem nyújtott, sőt a bécsi miniszterek körében azon aggodalmakat keltette föl, hogy ha ezen célt a meghívólevelek világosan kitűzik, az országgyűléstől a rendek távol tartják magukat, ami a királyra nézve »szégyenletes és hátrányos dolog volna« (gar schimpflich und schädlich sein würde). Ezért az udvarnál abban történt megállapodás, hogy a király az országgyűlés föladatául csak József főherceg megkoronáztatását fogja kitűzni.

Abszolút uralkodó ajkaira illő kifejezésekkel nyilatkoztatja ki a király, hogy az országnak a régi virágzó állapotba visszahelyezése érdekében szükségesnek tartja, hogy »elsőszülött fiát« Magyarországnak és az isteni végzésből jogara alatt álló egyéb területeknek örökösét, királlyá megkoronáztassa és rendelje (coronari faciamus et instituamus).

Azonban nem mondott le a reményről, hogy a rendek köréből fog a trónöröklés megállapítása érdekében indítvány tételni. Erre a nádor kész volt. Szeptember 5-ikén egy törvénycikk tervezetét nyújtotta be, amelynek szövegében a nyolcéves főhercegnek »csodálatot keltő bölcsességéről« mert szólni és olyan határozatot szavazás alá bocsátani, amely hálából az ország fölszabadításáért a trónöröklést állandóan az elhunyt király elsőszülött fiának biztosítja. Csakhogy az elsőszülöttnak »megválasztásáról« szólt és a koronázásnak föltételekhez kötését fönntartandónak vélte.² Ezért javaslatát az udvar nem

¹ A szeptember 23-ikán kelt utasítás a 47. szám alatt.

² Közli Csekey 479.

részesítette kedvező fogadtatásban; a király válasza nem méltatta.¹

A titkos tanács üléseiben állandóan kifejezésre jutott a magyar alkotmány gyökeres átalakításának gondolata, amelyet a királytól visszahódított területeken megindítani és ezután az ország többi részeiben folytatni kellene. A királyt figyelmeztették, hogy a beszállásolt katonaság őt az ország »urává és mesterévé« (Herr und Meister in Lande) teszi, minélfogva szükség esetén erőszak alkalmazásától (vi coactiva) sem kell visszariadnia.²

Sőt nem haboztak fölfogásukat és szándékukat brutális kíméletlenséggel nyilvánosságra hozni sajtó útján is. Az udvari jogászok egyike, Flämitzer János kapitány, helyettes vezérhadbíró elég merész volt, kevéssel az országgyűlés megnyitása előtt közrebocsátott röpiratának ily ízléstelen címlapot adni: »Der in böhmische Hosen ausgekleidete Ungarische Libertiner, oder des glorwürdigsten Erzhauses Österreich festgesetztes Souverain- und Erbrecht in Königreich Ungarn. Das ist eine ausführliche Demonstration und gründliche Deduction... mit was für perduellischen Perfidia die Stände und Untertanen des Königreichs gegen die höchstgerecht und befügsame Verordnungen Ihrer Kaiserliche Majestät die Waffen geführt, dadurch nicht allein ipso facto aller gehabten Privilegien und Freiheiten verwirkt, sondern auch denen von Gott gesegneten siegreichen Waffen allerhöchst gedachter Kaiserlicher Majestät sich selbst tanquam jure belli subactos zu erb-eigenen Untertanen pflichtig gemacht haben.«³

¹ Ez kitűnik a királynak október 1-én Kinsky grófhoz írt leveléből, a bécsi titkos levéltárban.

² Turba 226—8.

³ A 127 lapra terjedő röpirat címlapján 1688 mint a kiadás éve van megjelölve. Azonban már 1687 december 20-ikán kelt királyi rendelet máglyán bakó által elégetéséről intézkedik. Így tehát kétségtelen, hogy néhány hónappal előbb látott napvilágot.

II. FEJEZET.

Az országgyűlés megnyitása.

Szeptember első napjaiban kezdődött a vármegyék és királyi városok közgyűlésein az országgyűlési követek választása és utasításokkal ellátása. Az udvar és magyarországi pártjának vezetői befolyást iparkodtak gyakorolni a választókra. Azt nem vélték elérhetni, hogy a trónöröklési jog megállapításának indítványozására vagy támogatására utasíttassanak a követek. Megelégedtek azzal, hogy az utasítás általános kifejezésekben a közjó előmozdítását tegye a követeknek kötelességükké, vagy azokat teljhatalommal ruházza fel. Ilyen irányban a városokhoz rendelet ment, a vármegyéknél pedig az alispánokat és más vezető egyéneket rábeszéléssel befolyásolták. Igyekezeteiket siker kísérte.¹

A megválasztott követek és a főrendek ezen országgyűlésre kivételes pontossággal gyülekeztek október második felében Pozsonyba. A felsőtáblánál az esztergomi érsek vezetése alatt 22 főpap, 10 zászlósúr, 16 főispán, 9 gróf, 11 báró foglalta el megillető székét. Az alsótáblánál 32 megye, 32 királyi és bányaváros, 8 káptalan, 23 távollévő főrend követei jelentek meg.

A nádor október 21-én érkezett körükbe, a következő napon fogadta őket és megkezdte a királyi kívánságok teljesítése érdekében tevékenységét, azon reményét fejezván ki, hogy kedvező eredményre számíthat.²

A király október 30-ikára tűzte ki megérkezését. Mindamellett a nádor ezt be nem várva, 25-ikére az alsótáblánál ülést hirdetett. Ez, mivel a kijelölt terem nem volt kellően berendezve, székek és asztalok hiányában nem volt megtartható, minél fogva a követek tárgyalás nélkül szétoszlottak, miután az alsótábla tagjai elnöke Orbán István királyi személynök által fölhivattak, hogy másnap a főrendek üléstermében jelenjenek meg.³

¹ Csekey 127.

² A nádor október 23. és 24-iki jelentései a bécsi levéltárban.

³ A nádor október 27-iki jelentésében az október 25-iki ülést »prima sessio«-nak nevezi.

Október 26-ikán csakugyan megtartatott az első ülés. Noha napirendjére csak a megbízólevelek bemutatása és a királynak az ország határán fogadására menendő küldöttség megválasztása volt kitűzve, az elnök türelmetlen lojalitása szőnyegre hozta azt a fontos ügyet, melynek elintézése végett hivatott össze az országgyűlés. »Köztudomású tény, — így szólott magyar üdvözlőbeszédében — hogy hazánknak a sok szerencsétlenség hullámai közepett hányatott hajóját őfelsége győzelmei a boldogság és szabadság dicsőséges révpartjára vezették. Kíváncos tehát, hogy a viszályok keletkezésére alkalmas kérdések mellőzésével, és az utolsó soproni országgyűlés megvetésre méltó tényeinek elkerülésével, őfelsége atyai szándékait karoljuk fel, elsőszülött fiát koronázzuk meg. Ez ellen a szabad királyválasztási jog szempontjából nem lehet kifogást emelni, mivel a korona a főherceget az örökösödési jog alapján illeti meg. Utal a királyi ház hatalmára, melyet a bécsi várpalota kapuján díszlő AEIOU betűk jeleznek, amelyet ő az »Aquila Electa Iuste Omnia Vincit« és »Austria Erit in Orbe Ultima« jelmondatokkal magyaráz. Végre megnyugtatta a rendeket aziránt, hogy a fölszabadító király az ország jogait és törvényeit maga meg fogja tartani, és azok megtartására utódja esküvel fogja magát kötelezni.¹

Szolgálatkészségét a személynök bebizonyította az ülés további folyamában is. Szatmár megye egyik követe tiltakozott Szatmár-Németi város követének az országgyűlésen megjelenése ellen, azon alapon, hogy a mezőváros a királyi városok sorába még nem lett törvény útján fölvéve. Ki meri — kérdezte Orbán — a királyi meghívó iratot megvetni? Ő a maga részéről kijelenti, hogy a követet jogai gyakorlásában nem fogja gátolni. Mivel pedig több követ Szatmár megye álláspontjára helyezkedett, ezeket így némította el: »Kegyelmetek meglássa mit beszél! Nekem meg vagyon kegyelmes urunktól őfelségétől parancsolva, hogy az ilyen csacsogók neveit szorgalmatosan fölírjam és őfelségének praesentáljam.«

¹ A beszéd latin fordítását megőrizték a magyar országos levéltárban az országgyűlési naplók. Az öt magánhangzó alkalmazása IV. Frigyes császártól származik. Saját magyarázata szerint értelme: »Alles Erdreich ist Österreich Untertan«. (Chmel: Geschichte K. Friedrichs IV.—I. 577.)

A gyülekezet ezen iskolamesteri leckézést rossznéven vette. Többen indulatosan felszólaltak : »Ha nem szabad beszélnünk, inkább távozunk.« A személynök azon kijelentéssel csillapította le őket : »Nemcsak beszélni, hanem tiltakozni is meg van engedve !«¹

* * *

Itt meg kell szakítanunk az elbeszélés fonalát, hogy állást foglaljunk a *pragmatica sanctio* legkiválóbb történetírójának, Turba Gusztávnak állítása ellen, hogy az ország rendei túltették magukat az országgyűlési régi rendtartáson és ünnepélyes megnyitása előtt, a trónöröklés tárgyában határozatot hoztak, melyet a királynak bemutatattak.

Az osztrák belügyminisztérium »Fremde Gegenstände« című osztályában az 1687/88-ik évi országgyűlés irományai között ívrétű, négy oldalra terjedő latin irat találtatik, mely címezést, dátumot, aláírást, eredetere és rendeltetésére vonatkozó jelzést nélkülöz, tartalmát tekintve, országgyűlési végzés gyanánt tűnik fel.

A rendek abból indulnak ki, hogy az európai államok és népek tapasztalásai szerint a trónöröklés előnyösebb, mint a királyi széknek választás útján betöltése ; ezért Magyarországon az ősök az ausztriai háznak örök időkre vetették magukat alá ; most pedig a rendek tekintetbe véve királyuknak az ország körül szerzett érdemeit, kijelentik és örök érvényességű törvénnyel szentesítik, hogy soha mást királyul el nem fogadnak és meg nem koronáznak, mint az ausztriai ház véréből származó elsőszülött fiúörökös ; viszont remélik, hogy a király az ország szabadságait eskü letételével és térítvény (*reversales*) kiállításával biztosítani fogja. Hálájukat fejezik ki a királynak azért, hogy ezen ügyben benyújtott folyamodásukat kegyelmesen fogadta, és elsőszülött fiát utódjául kijelölte. Mivel pedig a múlt időkben beállott zavaroknak legfőbb okozója az aranybulla XXXI. cikke volt, a rendek megállapítják, hogy jövőben sérelmeiket, tetteleges ellenállás kizárásával, csak szerény formá-

¹ Az országos levéltár naplója és a körmöci követé, melyet Szalay László »Magyarország történelme« V. kötetében feldolgozott.

ban terjeszthessék elő és kereshessék orvoslásukat ; minélfogva felségsértést követnek el és a király belátása szerint megállapítandó büntetéssel fognak sújtatni azok, akik tetteleges ellenállást megkísérelni merészkedni fognak.¹

Turba, ki ezen iratot legelsőbb használta föl, merész kombinációkra való hajlandóságától elcsábítva, úgy vélekedett, hogy ez az országgyűlés legelső ülésében, 1687 október 25-ikén, tényleg alkotott végzést tartalmaz, amelyben az ország rendei, a királyi előterjesztést megelőzve, a fiági trónöröklést és az ellenállási jog eltörlését önkéntesen törvénybe iktatták.²

Felfogását tévesnek tartom. Az irat az udvar valamelyik párthívének törvénytervezetét tartalmazza, amely azonban végzéssé nem lett.

Érveimet az irat külső formájából, tartalmából és a történeti emlékek hosszú sorozatából merítem.

1. Semmiféle külső jelzés nem utal arra, hogy országgyűlési végzés másolata áll előttünk.

2. Az iratban a rendek hálát adván a királynak azért, hogy kérelmüket meghallgatta és fiát utódjául kijelölte, a szerző világosan hirdeti, hogy az iratot a királyi előterjesztés bemutatása után szerkesztette.

3. Semmiféle történeti emlék nem szól arról, hogy a királyi előterjesztés bemutatása előtt az országgyűlés a trónöröklés ügyében tanácskozott és végzést alkotott.

4. Országgyűlési követektől szerkesztett naplók az október 25-ikén tartott ülésről bő tudósításokat tartalmaznak ; de a trónöröklés ügyének tárgyalásáról semmit sem említenek.

5. A nádor október 27-ikén jelenti a királynak, hogy október 25-ikén az országgyűlés küldöttséget választott fogadására, de a sérelmek összeállítása iránt nem intézkedett, mert a király megérkezését kívánja bevárni. A trónöröklési ügy tárgyalásáról nem tesz említést.

¹ Az iratot közli Turba : Grundlagen der Pragmatischen Sanction. I. 205.

² Turbát tévedésbe vezette az irat hátlapján valamelyik kancelláriai tisztviselőtől rávezetett következő cím : *Declaratio Statuum et Ordinum regni Hungariae super successione haereditaria et coronatione Archiducis Josephi.*

6. A velencei köztársaságnak az országgyűlésen jelenlevő követe november 15-ikén jelenti, hogy a trónöröklés ügyében még nem hozatott határozat és a rendek a király előtt még nem nyilatkoztak.

7. Az országgyűlésen jelenlevő spanyol követ november 17-ikén jelenti, hogy a rendek készek a trónöröklést törvénybe iktatni; de még nem bizonyos, mily módon fogják azt fogalmazni.

8. Egy emlékirat, melyet az 1722-ik évi országgyűlés megnyitása előtt egy magyar politikus szerkesztett, az 1687-ik évi országgyűlésnek szemére hányja, hogy »nélkülözte a szolgáltat-készséget és előzékenységet«, a szabad királyválasztáshoz ragaszkodott és a trónöröklési jog önkéntes felajánlásától tartózkodott.¹

Ezek után meg lehet állapítani, hogy az iratban egy törvénytervezet maradt fenn, amely az udvar valamelyik szolgálatkész hívétől származik, amilyen több található föl az országgyűlési irományok között; de tárgyalás alá sem került.²

* * *

Október utolsó napjaiban az udvarnál az országgyűlést megnyitó királyi előterjesztés szerkesztésével foglalkoztak.

Tiszténél fogva a magyar udvari kancellár, Korompay Péter nyitrai püspök készítette a tervezetet, amiben Maholányi János udvari titkár volt segítségére. Mintául használták az előterjesztést, amellyel a magyar tanácsosok augusztusi értekezlete nyitattott meg és amelynek egy részét szószerint átvették.

Azonban ettől eltérve, a bevezetésben hangoztatják, hogy már I. Ferdinánd alatt az ország »az osztrák hercegek és örökösök uralmának örök időkre alávetette magát«. Midőn pedig a király azon elhatározását közlik, hogy elsőszülött fiát utódjává rendelje (constituat), átveszik amaz előterjesztésnek azon tételét, mely szerint a fáradságával és költségén a lázadók és a törökök kezeiből kiszabadított országnak új törvényeket szabhatna;

¹ Csekey 245. idézi ezen emlékiratot. Feltűnő, hogy ennek ellenére Turba felfogásában osztozik.

² Valószínűleg töredék, melynek eleje hiányzik. Ugyanis az első mondat »Et quia« szókkal kezdődik, ami nem lehet valamely végzésnek, törvénycikknek kezdete. Turba kísérlete az ellenkezőt bizonyítani, erőltetett magyarázatnak tekintendő.

de veleszületett kegyelmességénél fogva a rendek szabadságait, kiváltságait, jogait és törvényeit megtartani és a megkoronázandó király esküjével megerősíttetni szándékozik; kivéve II. Endre végzeményének az isteni és emberi törvényekkel ellenkező, az országot és a trónt veszélyeztető intézkedését, amely a rendeket az ellenállás jogával ruházza fel; ennél fogva az új király koronázása előtt a hitlevél veszélyes és káros tartalmától megtisztítván, ílymódon a király és a rendek között az őszinte benső viszony helyreállításával az apostoli ország újból felvirulhat.

A tervezetben végre befoglalták a király ígérését, hogy az országra nehezedő súlyos terheken könnyíteni fog; noha most a háború sikeres folytatásának előkészítésére kell a főgondot fordítani és az országgyűlés befejezését siettetni kell. Ezért a rendek fölhivatnak, hogy tíz vagy legfeljebb tizennégy nap alatt mutassák be sérelmeiket, melyeknek orvoslása, nehogy a koronázás haladékot szenvedjen, kiküldendő országos bizottságnak vagy a jövő országgyűlésnek feladata lesz.¹

Eszerint az ország kancellárja a király ajkairól az országgyűléshez olyan nyilatkozatokat kívánt juttatni, melyek az uralkodóház trónöröklési jogának I. Ferdinánd óta fennállását és a felszabadított országban a hódítás jogán az abszolút királyi hatalom gyakorlásának lehetőségét állapították meg; az alkotmányos intézmények kímélését pedig a királyi kegyelem ténye gyanánt tüntették fel.

Mindazáltal ez még nem elégítette ki a német és cseh minisztereket. Az október 12-ikén és 13-ikán tartott titkos értekezleteken a tervezet átdolgozása határozottatott el, amely munkát gróf Kinsky, a cseh főkancellár, betoldások, törlések és változtatások útján végezte el. Az új tervezetben kimondatott, hogy a király győzelmes fegyvereinek hatalmával a felszabadított területeket hadi jogon megszerezte, maga és örökösei részére megtarthatná, tetszése szerint hozandó törvények értelmében kormányozhatná. Továbbá a fönnálló törvények tiszteletbentartásának és a felszabadított területek visszacsatolásának ígérété-

¹ Az előterjesztés több egykorú példánya a bécsi levéltárban. Turba 200.

hez három föltétel csatoltatott, t. i. hogy a királyi koronázási eskü az ellenállási jog tekintetében kiigazíttassék ; általán a kétes értelmű, káros és kivihetetlen törvények tekintetében megállapodásnak kell létrejönni ; »végre az országgyűlés az ausztriai ház hercegei által megszerzett trónöröklési jogot, mely az elsőszülött hercegnek a trónon egymás után következésében sértetlenül megtartatott, de a jelen század elején támadott mozgalmak idejében rosszakaratú egyének sérelmes magyarázata útján meg lett ingatva, az országgyűlési végzeménybe fölvendő törvénycikkben örök időkre biztosítsa«.

Eszerint átdolgozott formájában a királyi proposíció azon kívánságokat tartalmazta, hogy az országgyűlés

a) József főherceget választás mellőzésével engedje meg koronáztatni ;

b) jövőre nézve az ausztriai ház hercegeinek az elsőszülöttségi sorrendben trónöröklési jogát törvényben állapítsa meg ;

c) az ellenállási jogot szüntesse meg ;

d) a koronázási eskü kötelező erejét szorítsa azon formula határai közé, amely a kétes értelmű, káros és kivihetetlen törvények tekintetében meg fog állapíttatni ;

e) nyugodjék bele, hogy az országos sérelmek egy része vagy országos bizottság útján, vagy a következő országgyűlésen orvosoltassék.

Emellett az országgyűlésnek tudomásul kellett venni a király azon felfogását, hogy

a) a királyválasztás joga nem áll fenn, mert az ország rendei az ausztriai ház trónöröklési jogát már I. Ferdinánd alatt elfogadták ;

b) az ausztriai ház hódítás jogán bírja Magyarországot, minélfogva a felszabadított területekkel szabadon rendelkezhetnek és azok visszacsatolását fel van jogosítva feltételekhez kötni ;

c) az alkotmányos jogok és intézmények tiszteletbentartását az ország a királyi kegyelemnek köszönheti ;

d) a bécsi békekötés szerzői az 1608-ik évi két országgyűlés rendei, kik az ország alkotmányát új biztosítékokkal bástyázták körül, »rosszakaratú egyének« voltak.

III. FEJEZET.

Az országgyűlés tárgyalásai a koronázás előtt.

Október utolsó napján Lipót király a pozsonyi várakban fogadta az országgyűlés tagjait, átadta előterjesztését, melyet ő maga latin beszédben, a magyar kancellár pedig magyar nyelven röviden ismertetett.¹ Tartalma nagy elégületlenséget támasztott a megyei követek körében, amiről a spanyol király és a velencei köztársaság Pozsonyba érkezett követei küldőiket azon hozzáadással értesítették, hogy az udvarnál az ország második zászlósúrát, gróf Draskovics Miklós országbíróát, a kivégzett gróf Nádasdy Ferenc sógorát ellenzéki hajlamokkal gyanúsítják.

Mindazáltal a lappangó elégületlenség nem jutott fölszínre. Az országgyűlési tárgyalások nyugodtan indultak meg. Az alsótábla első ülésének az volt a feladata, hogy a föliratok, sérelmek és törvénycikkék fogalmazására hivatott bizottság tagjait, a »kompilátorokat« válassza meg. A személynök a király azon óhaját fejezte ki, hogy a bizottság tanácskozásainak meg rövidítése érdekében lehetőleg kevesen választassanak meg. Ez ellen senki sem emelt kifogást. A királyi tábla tagjai mellé a káptalanok, megyék, városok és a távollevő rendek követinek köréből harmincnyolc választattak meg.²

A következő napokban az alsótáblát az ország szabadságain ejtett sérelmek foglalkoztatták, különösen azok, melyek az eperjesi rendkívüli törvényszék tevékenységével állottak kapcsolatban. Áldozatai s ezeknek családtagjai részéről benyújtott

¹ Az országgyűlés történetének legjelentékenyebb forrásaihoz tartoznak a megyei követektől származó naplók. Ezek egyikét, melyet abaujmegyei követ írt, Kovachich Márton, Szapáry Péter példányából két példányban másoltatta le; amelyek az országos levéltárban és a M. T. Akadémia kéziratárában őriztetnek. Ezt Országgyűlési Napló címmel idézem e munkában. Szalay László és Horváth Mihály két más naplót dolgoztak föl.

² 1687 november 15. és 26-iki jelentéseiket közli Turba 222, 230.

emlékiratok és kérvények olvastattak fel, melyek a gyanúsítottak irányában elkövetett kegyetlenségekről részleteket tartalmaznak.¹

Ugyanekkor a felsőtábla a királyi előterjesztés tárgyalásába bocsátkozott, a trónöröklési jog megállapításának és az ellenállási jog eltörlésének kérdését vitatta. Küldöttséget bocsátott a királyhoz, kitől tüzetes fölvilágosítást kért szándéka és óhaj-tása felől. Azt a választ kapta, hogy a tőle leszármazó fiágon az elsőszülöttek öröklésjogát kívánja biztosíttatni anélkül, hogy az a leányágra terjesztetnék ki, nehogy idegen országok uralkodói igényt tarthassanak a magyar trónra; a fiág kihalta esetében pedig a rendek szabad királyválasztási joga ismét érvénybe lépne. Egyúttal kinyilatkoztatta, hogy ezentúl is a királyi örökösök trónraléptükkor az ország jogai, szabadságai és törvényei tiszteletbentartására esküvel fogják magukat kötelezni; amennyiben pedig a kilencéves József főherceg, kiskorúsága miatt, ezt nem tehetné meg, ő maga (t. i. Lipót király) oklevelet fog helyette kiállítani; ezen eskü kötelező ereje alól azonban kivételnék az aranybulla XXXI. cikkében foglalt ellenállási jog, mely véiszteljes belső mozgalmak forrásának bizonyult.

A főrendek ilymódon meg lévén nyugtatva, vetélkedve nyilvánították készségüket a király kívánságainak teljesítésére. Az esztergomi érsek hiányos történeti ismereteket elárulól beszédben azt fejtegette, hogy a magyar rendek mindenkor a trónöröklés hívei voltak; az elhúnyt király fiát, vagy ha ilyen nem maradt, leányát vagy nőtestvérét választották meg, akiknek férjét szintén megkoronázták. Kijelenté, hogy az egész magyarországi papsággal együtt kész a trónöröklést elfogadni. Draskovics János gróf azt hangoztatta, hogy ha a nemzet Hunyady János érdemeiért fiát királlyá választotta meg, Lipót király az ország nagy részének a török járom alól fölszabadításával jogcímet szerzett arra, hogy örökösire szálljon a korona.²

¹ Országgyűlési Napló.

² A november első napjaiban tartott főrendiházi ülésekben elmondott harminc beszédből egyik jelenlevő által (részben értelmetlenül) készített kivonatos följegyzések a bécsi állami levéltárban (Hungarica Didetalia fasc. 402).

A királytól kapott izenetet a főrendek november 5-ikén közölték az alsótáblával, ahol ekkor szintén megindult a trónöröklési jogról a vita, mely három ülést töltött be. A személynők és Sente Bálint, a nádori ítélőmester erőfeszítései kezdetben hatástalanok maradtak. A városok követeinek nevében a pozsonyi követ hozzájárult a király kívánatainak teljesítéséhez. Ellenben a megyei követek merev ellenzéki álláspontot foglaltak el. Szónokaik arra hivatkoztak, hogy ezen nagyfontosságú ügyben a határozathozatallal hatáskörüket túllépnék, mert arra utasításaikban felhatalmazást nem kaptak. Azt kívánták, hogy az ügy elintézését a következő országgyűlésre kell halasztani, ahol a rendek, tekintettel a király érdemeire, utasításaikban felhatalmazást kapván, a trónöröklési jogot kétségekívül egyhangúlag megszavazzák. A személynők kísérletet tett nyomást gyakorolni az ellenzékre. Egyik szónokának nevét feljegyeztette azon nyilatkozat mellett, hogy vett parancs következtében beszéde tartalmát a királynak föl fogja jelenteni.

Nem kevésbé naiv, gyermekes fogással próbált hatást érni el, mikor rejtélyes szavakban figyelmeztette a rendeket, hogy ha a király szándékainak ellenállanak, valami váratlan (non putarem) eset következhetik be, amiről rajta kívül még hárman vagy négyen tudomással bírnak. Fölszólította a rendeket, hogy még ezen ülés folyamán hozzanak kedvező határozatot. Szavait néhány percig tartó csend követte. Ekkor az esztergomi káptalan követé, ugyanígy a többi káptalanok is kijelentették, hogy a trónöröklést megszavazzák. A városi követek újból ugyanígy nyilatkoztak. Ekkor a megyei követek közül többen engedményre hajlottak. Készek voltak a trónöröklést azon megszorítással fogadni el, hogy ha a király több fiút hagy hátra, a rendek azt választhassák közülük, ki az uralkodásra legalkalmasabb. A személynők ilyen megszorításban az uralkodóházra sértést látott. Hosszú vita után az alsótábla egyhangúlag elhatározta, hogy a trónöröklési jog megállapítása és az ellenállási jog eltörlése törvénybe iktattassék. A kompilátorok megbízást kaptak, hogy a törvénycikkek fogalmazását készítsék el.¹

¹ Országgyűlési Napló.

Ez nem a személynök, hanem fontos események által gyakorolt nyomásnak volt eredménye. Épen ezen napokban érkezett Pozsonyba tudósítás az Apaffy erdélyi fejedelem és Lipót király között létrejött egyezségről, mely Erdély visszacsatolását ígerte, továbbá a Tököly által a bécsi udvarral megindított tárgyalásokról, végre a Konstantinápolyban támadt forradalomról, mely a törökök ellenállási képességét csökkentette és Magyarország ügyeibe való beavatkozásukat kizárta.¹

Azonban az éleslátású külföldi diplomata felismerték, hogy »a rendek kedvetlenül és jószándék nélkül« teszik meg az engedményeket, minélfogva attól féltek, hogy mindaz, ami az országgyűlésen meg fog állapíttatni, tartósságra csak addig számíthat, míg a királynak elég hatalma van arra, hogy a rendeket féken tartsa.²

Az ellenzék abban keresett kárpótlást, hogy a koronázásról és az ellenállási jogról alkotandó törvénycikkek az országos sérelmek orvoslásával kapcsolatba hozassanak. Ilyen irányban kaptak a kompilátorok utasítást. Azonban a tervet elárulta Szirmay a csehországi kancellárnak és azon tanácsot adta, tudassa az udvar a személynökkel, hogy az két különálló ügy, amelyek külön fölterjesztéseket és királyi válaszokat igényelnek.³

Ugyanakkor az ellenzéki hangulat föléléstésére alkalmat nyújtott azon bonyodalom, melyet a sérelmek tárgyalásának szentelt néhány nap múlva, a spanyol udvarnak a trónöröklésre emelt igénye támasztott.

Mikor 1613-ban Bécsben fölmerült azon terv, hogy a gyermektelen II. Mátyás életében a magyar trón az ő unokaöccse, Ferdinánd főherceg javára biztosíttassék, III. Fülöp spanyol király bejelentette, hogy ő, mint Anna királyné (II.

¹ Ezen eseményeknek az országgyűlésre gyakorolt hatásáról a fentebb idézett diplomáciai jelentések említést tesznek.

² A spanyol követ Pozsonyból november 12-ikén jelenti: »Todo con muy mal animo, de calidad che todo quanto se establiara iu esta dieta considero solemente durable mentras Su M. se hallará con fuerzas para enfrenarlo.« Turba 303.

³ Kinsky gróf november 8-ikán Stratmann grófhoz intézett levele az osztrák belügyminisztérium levéltárában. Fremde Gegenstände 65. szám.

Ulászló leánya, I. Ferdinánd neje) egyetlen leszármazottja és Miksa magyar király unokája, több joggal bír az örökösödésre. Ezen felfogás helyességét II. Mátyás miniszterei elismerték és a nehézséget a spanyol ág önkéntes lemondása útján igyekeztek elhárítani. Hosszú tárgyalások után, olaszországi és elszász területek átengedésének árán, 1617-ben a spanyol udvar örökösödési jogáról lemondott Ferdinánd főherceg és fiutódjai javára, kikötvén, hogy ezen férfiág magvaszakadtával a magyar korona a spanyol ágra száll vissza. Ezen, egyébként a magyar közjog szempontjából érvénytelen szerződést 1687-ben Lipót nem méltatta figyelemre és — mint láttuk — meg akart elégedni azzal, hogy a trónöröklést saját fiutódjának biztosítsa. Azonban a spanyol udvar gondosan őrködött igényeinek érvényben-tartása fölött. Pozsonyban tartózkodó követe, Borgomayne örgróf, november 9-én felkérte Stratmann gróf udvari kancellárt, hogy a Habsburg-ház spanyol ágának a trónöröklésről alkotandó törvénycikkbe befoglalását eszközölje ki. A király ebbe azonnal beleegyezett. Esterházy nádor, mikor erről értesült, a spanyol ág mellőzéseért a felelősséget azon állítással hárította el magától, hogy eljárásában a vett utasításokhoz alkalmazkodott és most késznek nyilatkozott, hogy ha a király kívánja a trónöröklési jognak a spanyol királyra és fiúörökösre való kiterjesztése érdekében a szükséges előterjesztést az országgyűlésen, noha ez nehézséggel fog járni, megteszi.¹

A királytól vett rendeletre november 13-ikán a felsőtáblánál megtette az előterjesztést, arra utalván, hogy a spanyol jogigények mellőzése feledékenységből történt. Találkoztak a főrendek sorában, kik a kiterjesztést ellenezték. Aggodalmat tápláltak, hogy ha Lipót fiágának kihaltakor a spanyol ágnak csak egyetlen férfitagja lesz életben, ki vonakodnék lakhelyét Magyarországra áttenni, ide spanyol kormányzókat fog behelyezni. Úgy látszik Alba herceg németalföldi tevékenységének híre az ő körükbe is eljutott. Egyikök, gróf Czobor Ádám, egyenesen Stratmann grófhhoz fordult. Megküldötte neki az 1547-iki évi országgyűlés V. cikkének szövegét, amelyben az

¹ November 10-iki levele Csekeynél. 481.

áll, hogy a magyar nemzet I. Ferdinánd és utódjai uralmának vetette magát alá, minélfogva abból megállapítható, hogy a Ferdinánd bátyjától, V. Károlytól származó spanyol ág a trónöröklésre nem tarthat jogot.¹

Azonban a nádor arra utalt, hogy a spanyol kormányzók részéről fenyegető veszélyeket el lehet hárítani, azon kikötéssel, hogy a spanyol ágból netán trónra jutó magyar királyok kötelesek legyenek Magyarország, vagy a szomszéd tartományok területén személyesen udvart tartani. Továbbá fölhozta, hogy a spanyol király négy millió forintot áldozott a török ellen viselt háború költségeire és hajlandó folytatására is ugyanilyen áldozatot hozni. Végre fölemlítette, hogy a spanyol ágnak a magyar trónöröklésből kizárása az osztrák ágnak a spanyol trónöröklésből kizárását vonná maga után.

Ezen érvek hatása alatt, a november 13-ikán tartott ülésen a főrendek egyhangúlag hozzájárultak a trónöröklési jognak a spanyol ágra kiterjesztéséhez.

Ezen eredményről a nádor másnap a következő jellemző levélben értesítette a királyt: »Sokféle fáradozás után, legyen hála a jó Istennek, az egyházi és világi mágnásoknál kieszközöltem, hogy a fenséges spanyol király trónöröklése a törvénycikkbe fölvétessék. Az alsótábla részéről fönnforog még némi nehézség, ma kell vele tárgyalnom. Amennyiben látom, a fenséges (spanyol) király személye nem forog kérdésben, hanem a jövő kormányzat ügye, ha esetleg (amit a jó Isten kegyelmesen hárítson el) országunkban a királyi férfiág kihalna és Spanyolországban a férfiágnak egyetlen tagja nem volna hajlandó ide átköltözni. Ezen eshetőséggel szemben nemcsak a követek, hanem a mágnások is gondoskodni kívánnak; mert kivihetetlennek tartják azt, hogy ezt az egész monarchiát kormányzók igazgassák. Maga V. Károly, a dicső uralkodó, látván, hogy birodalmait egy ember nem kormányozhatja, bölcsen úgy rendelkezett, hogy testvére, Ferdinánd az itt levő részek fölött uralkodjék, míg fiának, Fülöpnek átengedte Spanyolországot. És büszkén megjegyzi, hogy Magyarország

¹ A dátumnélküli levél az osztrák belügyminisztérium levéltárában.

a hozzácsatolt tíz melléktartományával olyan kiterjedésű, mint az egész spanyol birodalom. A levél végén azon óhaját fejezi ki, hogy a fentebb jelzett eset sohase álljon be és a világ végéig mind ez a magyar nemzet a király fiutódainak uralkodása alatt maradjon, mind pedig Spanyolország a legnemesebb (osztrák) vér kormányát élvezze.¹

Az alsótáblán a főrendeknek a spanyol ág trónöröklésére vonatkozó előterjesztését a személynök november hó 15-én mutatta be. A követek sorában erőteljes ellenszegülés nyilatkozott meg. Több szónok kijelentette, hogy érdemleges vitatásba sem kellene bocsátkozniok, mivel az országgyűlés, melyet a király József főherceg megkoronáztatása végett hívott egybe, a spanyol igények tárgyalására nincs hivatva; mások azt vitatták, hogy ezeknek elismerése veszélyes következményeket vonhatna maga után, mert ha Hunyadi Mátyás halála után két testvér a trónért háborút folytatott, ilyen még könnyebben keletkezhetik, ha két távolabbi rokon lép föl trónkövetelő gyanánt. Megemlítették azt is, hogy anyák, kik meddőknek tartattak, gyermekeket szültek. A többség megtagadta a hozzájárulását a spanyol ág trónöröklésének elfogadásához és követelte, hogy ezen határozat a főrendekkel közöltessék. Az alnádor fenyegető nyilatkozata, hogy ilyen határozattal megsértenék a királyt, akivel »nem szabad tréfálni«, csak azt érte el, hogy a határozathozatal a következő napra halasztatott.

Időközben a személynök a nádorral, a megyei követek a főrendekkel magánbeszélgetésben tárgyalták az ügyet. November 16-án az alsótábla ülését a személynök beszéde nyitotta meg, amelyben előadta, hogy a király a trónöröklési jog megállapítását a spanyol ág kizárása esetén értéktelennek tekintené, és mivel a két ág között kölcsönös örökösödési szerződés áll fenn, a királyt, ha a spanyol ág kizárásába beleegyeznék, az egész keresztény világ a testvér-vér árulásának vádjával bélyegezhetné meg és a két ág között háborúk támadhatnának. Előadta, hogy a törökökön kivívott diadalok és Bécs fölszabadítása nagyrészen a spanyol királynak köszönhető, aki »négy milliót« áldozott a császári seregek fönntartására és

¹ A december 14-ikén kelt levelet közli Csekey 481.

ugyanannyit ajánlott föl a háború folytatásának költségeire. Kijelentette, hogy, ha a király óhajta nem teljesül, »az ország megvigasztalása« és sérelmeinek orvoslása nem várható ; ellenkező esetben biztos tudomása szerint, a király a rendek irányában, óhajtaik teljesítésével, kegyelmességét be fogja bizonyítani.

Utána ismét az alnádor fenyegető hangon szólalt föl. Nem átalotta latin beszéde folyamán tót nyelven ezen szavakat vetni a rendek közé : »Amit az úr kér, azt a parasztnak muszáj teljesíteni.«

A tárgyalás eredménye az lett, hogy az alsótábla egyhangúlag a spanyol ág trónöröklési jogát (mint egyik napló megjegyzi) »tisztellettjesen, de nem szívesen« elfogadta, azon föltétellel, hogy a spanyol ág sarja, ha a magyar trónt elfoglalja, köteles Magyarorszában vagy a szomszéd tartományok egyikeben tartózkodni.¹

Engedékenységeért az országgyűlés azonnal sürgette a jutalmat. A küldöttség, mely a határozatról a királyt értesítette, kérvényt nyújtott be, amelyben a rendek elpanaszolják, hogy a nemesi szabadságokon ejtett sebek, a meg nem idézett és törvényes eljárás nélkül az eperjesi rendkívüli törvényszék által elítélt nemeseken végrehajtott elfogatások és halálos ítéletek, az örökségüktől megfosztott özvegyek és árvák nyomora, a kivetett súlyos adók és a királyi kincstár erőszakos követelései lelküket mélyen megrendítik ; ha ezen sérelmeik orvოსlatlanul maradnak, az országgyűlés eredményeitől nem nagy vigasztalást remélhetnek ; pedig ők mindazt, amit öfelsége nekik »megparancsolt«, készséggel teljesíteni igyekeznek ; hogy tehát fokozott buzgósággal tehessék ezt ezentúl is, a királyi kegyelem trónja előtt térdreborulva esedeznek, hogy az eperjesi törvényszék működését szüntesse meg, a foglyok szabadonbocsátását és az elkobzott jószágok visszaadását rendelje el,

¹ A november 15. és 16-iki ülésekről részleteket közölnek a naplón kívül a velencei követ és a spanyol követ idézett jelentései. A naplók feljegyzéseiben azon állítás fordul elő, hogy egy magyar főúr önző célból bírta rá a spanyol követet uralkodóháza igényeinek érvényesítésére. Azt, vajjon megfelel-e ez a valóságnak, nem vagyunk képesek ellenőrizni.

a »porciók« (természetben behajtandó adóterhek) kivetését lehetőleg háρίtsa el.¹

Mialatt a kérvényt a titkos tanács tárgyalta,² az alsótábla kompilátorai elkészítették az országgyűlést megnyitó királyi előterjesztésre adandó válasz szövegét. Ebben a rendek magasztalásokkal halmozzák el a királynak a kereszténységet végső veszéllyel fenyegető lázadók és törökök ellen elért sikereit, a Bécs, Buda, Esztergom és Ujvár alatt kivívott diadalokat, melyeket emberi nyelv és toll nem képes leírni. Hálájukat tolmácsolják atyai gondoskodásáért is, hogy az ország jólétének helyreállítása végett országgyűlést hirdetett, melyen személyesen megjelent, elsőszülött fiának megkoronáztatását és az ő ágycákból származó fiutódok trónöröklési jogának megállapítását ajánlja, amit úgy állítanak elő, mintha azzal a trónörökösök előre megválasztását javasolná (*praeligendos proponere dignatur*). Az átélt forradalmakban és háborúkban az ország romlása és a nemesség szabadságának megingatása következvén be, a szenvedett sérelmeket kellene előterjeszteniök, de ezzel az országgyűlés egész idejét tölténék ki, ezért csak azokat adják elő, melyeknek orvoslásától a közjólét helyreállítása és a rendek gyászbaborult szívéből fakadó siralmak elfojtása várható. Remélik, hogy a nagyravágyó egyének lázadásával okozott bajokért a király az egész országot felelőssé nem teszi, mert a nemzet túlnyomó része, közte a legfőbb országos méltóságok viselői, a zavarokat már keletkezésükkor, az 1673. és 1674. években elfojtani igyekeztek, a fölkelőket szétverték, később Ujvár és Buda ostrománál vérüket ontották, a sereg föntartására számos millió forintot (numerosi millones) megajánlani nem vonakodtak. Most, tekintettel a király által hozott áldozatokra, hálából, az ő elsőszülött fiát utódjává, jövődő királyukká választják és elfogadják (*eligunt et acceptant*), mivel pedig kiskorúsága miatt a hazai törvények értelmében eskü letételére nincs feljogosítva, kéri, hogy helyette őfelsége a király, a nádor közvetítésével kiállítandó és később a jövődő király által megerősítendő oklevélben biztosítást nyújtson az

¹ A kérvény az osztrák belügyminisztérium levéltárában.

² November 22-ikén kelt felterjesztés ugyanott.

ország jogainak és törvényeinek tiszteletbentartása iránt. Egyúttal beleegyeznek (*compromittentes*), hogy ettől fogva csak a jövőendő király ágyékából származó, ilyenek nemlétében pedig a királyi család oldalágából származó elsőszülött fiút fogják törvényes királyukká választani és a hitlevél kiállítását után országgyűlésen megkoronázni (*sint electuri et diaetaliter in regno coronaturi*); amennyiben a mostani király fiága kihalna, a trónöröklés joga a mostani spanyol királyra és fiutódaira száll át; ezen két fiág kihalta után pedig újból életbe lép a szabad királyválasztásnak a rendeket megillető joga; ezt azon hozzáadással állapítják meg, hogy mind a jelenlegi királynak és a spanyol királynak a magyar trónra lépő örökösei az ország vagy az azzal szomszédos tartományok területén kötelesek udvart tartani. A rendek remélik, hogy az Istentől rendelt új csillag uralma alatt állandó derű fog az országra következni, szabadságának és törvényeinek sértetlen megóvása mellett. Őfelségének azon kívánságára, hogy a koronázási eskü érvényességéből az ellenállási jogot biztosító, 1222-ik évi XXXI. cikk vétessék ki, a rendek kijelentik, hogy elődeiknek sohasem volt szándékuk a király ellen irányuló támadásokra alkalmat szolgáltatni, amiről a hűtlenséget sujtó újabb törvények tanuszkodnak; továbbá utalhatnának arra is, hogy a trónöröklési jog megállapítása a magánosok nagyravágyásának útját állja; mindazáltal a bizalmatlanság gyökereinek kiirtása végett a rendek készek kinyilatkoztatni, hogy a koronázási eskü a jelezett cikkekre nem terjed ki. Bízhatnak benne, hogy a jelezett 1222-ik évi végzemény többi cikkei épségben maradnak és a netán bekövetkező lázadó kísérletek megfenyítésénél a királyok a törvényben megszabott módon fognak eljárni.

A rendek továbbá kéri a királyt, hogy az országnak föl szabadított és a jövőben föl szabadítandó területeit, I. Ferdinánd esküjével összhangzásban, az országhoz csatolja vissza, ott a régi törvényeknek megfelelő módon kormányozzon és a császári kamara hatóságát szüntesse be. Hálásak a király azon vallomásaért, hogy a háború folyamán a rendek sok sérelmet szenvedtek (*multa gravia in regnicolas accidisse*). Azonban nagy szomorúságot okoz nekik, hogy azok orvoslását a király, a tanácsosaitól nyert információk nyomán, a háború befejezése

előtt nem tartja lehetségesnek és magát feljogosítotttnak véli, hogy azt a feladatot országos bizottságnak vagy a következő országgyűlésnek engedje át. Krisztus sebeire hivatkozva (per viscera et vulnera Christi) térdreborulva esedeznek, hogy a király legalább a közszabadságokon ejtett sebeket azonnal, még a koronázás előtt orvosolja. »Enélkül a rendeknek vigasztalanul kellene hazatérniök, a rendek és a szegény nép kénytelenek volnának a királyt folytonos panaszaikkal zaklatni.«¹

A nádor attól tartván, hogy ezen fölirat, ha az országgyűlés részéről fölterjesztetik, a királyválasztás kifejezés használatára miatt az udvarnál kedvezőtlen fogadtatásra talál, így a király és a rendek között összeütközésre vezethet: jónak látta azt előzetesen, magánúton, a királlyal közölni. Ez az osztrák és a csehországi kancellárokat kívánta meghallgatni. Ezek megütköztek abban is, hogy a fölirat az eddigi fölkelésekért a felelősséget az egész nemzetről néhány egyénre hárítja át, és a trónöröklési jogról, melyet szerintök már az 1547-ik évi törvény-cikk megállapított, úgy szól, mintha azt most kellene behozni. A fölszabadított területek visszacsatolásának ügyét függőben tartandónak vélték, mert a király, míg azokat hatalmában tartja, Magyarország urának tekintheti magát.²

Ugyanekkor Stratmann kancellár a nádorral tudatta a király neheztelését afölött, hogy megnyitó előterjesztésére a válasz, melyre tíznapi határidő volt kitűzve, egy hónap óta késik. Esterházy mentegetődzött: ő — úgymond — éjjelnappal sürgeti a választ, a személynök akadékoskodik, akit az ügy elintézésének siettetésére komolyan meg fog inteni.³

Ezalatt, míg az alsótábla a sérelmek tárgyalásával foglalkozott, amely a katolikus és protestáns rendek között heves vitákat idézett elő,⁴ a kompilátorok bizottsága november 21-ikén elkészült a trónöröklési jog megállapításáról és az ellenállási jog eltörléséről alkotandó törvénycikk fogalmazásával.

¹ A november 21-ikén kelt fölirattervezet több példánya ugyanott.

² A november 23-iki fölterjesztést közli Turba. 225—230.

³ Esterházy november 24-ikén Stratmannhoz írt levele az osztrák belügyminisztérium levéltárában.

⁴ Az Országgyűlési Napló részletesen ismerteti ezeket.

Ebben a rendek elismerik, hogy a király őket trónralépte óta »atyai érzelmeket túlszárnyaló« szeretet nyilatkozataival, mérhetetlen és leírhatatlan jótéteményekkel halmozta el és örök hála kötelezte, minélfogva azt kellene kívánniok, hogy uralkodása a világ végéig tartson; mindazáltal mivel az uralkodók élete szintén a halál veszélyének van kitéve, odairányozzák törekvéseiket, hogy halála után örökösében folytassa uralkodását; tekintetüket tehát az égtől számukra kijelölt örökösére, elsőszülött fiára vetik, ki őket kiváló, valóban királyi tulajdonságaival első látásra hihetetlenül elragadta. Őt tehát, a király beleegyezésével, a koronázási föltételek elfogadása és eskütétel után megkoronázzák. Egyúttal, őfelsége diadalmas hadjáratainak örök emlékezetére és haláljuk kitüntetésére, elhatározzák, hogy, az 1547-ik évi V. cikkel összhangzásban, ezentúl csakis az őfelsége ágyékából származó elsőszülött fiúgyermekeket fogják királyuknak elfogadni, a föltételek (conditionum) elfogadása és az eskü letétele után, az országgyűlésen megkoronázní.

Ezután mellőzve a november 21-iki határozati javaslat azon rendelkezését, amely szerint a most megkoronázandó Lipót királytól leszármazó férfiág magvaszakadtával a trónöröklési jog fitestvéreire és ezek fiörökösére száll, ezen eset bekövetkezése idején, egyenesen a spanyol királyt és ennek fiutódjait jelölték ki a trónöröklésre hivatottaknak, úgyhogy ezek férfiágának magvaszakadtával újból életbe lép a rendek szabad királyválasztási joga; kikötván, hogy a jövőendő királyok trónraléptők után az országban vagy legalább az ezzel szomszédos tartományokban személyesen tartózkodni, a trónralépéskor az ország jogainak, szabadságainak és törvényeinek tiszteletbentartását hitlevélben és esküvel biztosítani kötelesek legyenek.

A rendek ezután a királyi proposíciónak az ellenállási jogra vonatkozó kívánságát tárgyalják. Noha az 1222-ik évi XXXI. cikk helyes értelmét csak néhány rosszakarató egyén magyarázta félre, és a hű rendek sohasem szándékoztak maguk részére a fegyveres ellenállást lehetővé tenni, a király bizalmatlanságának gyökerestül kiirtása végett ezen cikket az esküvel megerősítendő törvények sorából oly módon kizárják, hogy

az 1222-ik évi végzeményben foglalt egyéb cikkek épségben maradnának.¹

Ezen tervezet, mivel a felszabadított területek visszacsatolásának kérdését érintetlenül hagyta és az 1547-ik évi törvénycikkre mint a trónöröklési jog forrására hivatkozott, mindkét táblán támadásokat vont magára. Jellemző, hogy ezeket a nádor és a személynök azzal a nyilatkozattal némítették el, hogy »király parancsára« hivatkoztak. Így azután ezen javaslat elfogadtatván, a prímás és a nádor által november 29-ikén bemutatott az udvarnál, ahol azt Stratmann és Kinsky elfogadhatatlannak ítélték. Ezek a nádortól azt kívánták, hogy a javaslat mellőzésével, a proposícióra szóló válasznak írásban bemutatását eszközölje ki, a királynak pedig azon tanácsot adták, hogy mihelyt ez megtörtént, ultimátum-szerű leiratban a koronázás megtartását és az országgyűlés bezárását sürgesse.²

Ezen irányban az udvar másnemű intézkedéseket is tett. A trónörököszt a pápai követ által november 25-ikén megbérmáltatta és másnap a király az aranygyapjasrend lovagjává avatta, amiáltal lehetővé tette, hogy nagykorúnak és a koronázási eskü letételére jogosítottnak volt tekinthető. Az utolsó koronázások alkalmával az I. Ferdinándtól használt formában tették le utódai esküjüket. Ebben arra kötelezik magukat, hogy »Isten egyházait, a főpapokat, bárókat, nemeseket, a szabad városokat és az összes rendeket kiváltságaikban, szabadságaikban, jogaikban, szabadalmaikban, a régi jó és megerősített szokásokban megtartják, mindenkinek igazságot szolgáltatnak, II. Endre király törvényeit is tiszteletben tartják, az ország és a bármilyen hozzátartozó részek területét el nem idegenítik, meg nem csonkítják, ellenkezőleg, amennyire képesek, gyarapítják és kiterjesztik, a rendek és az egész ország közjára, becsületére és gyarapítására mindent, ami hatalmukban áll, megtesznek«.

¹ Ezen tervezet több egykorú példánya az osztrák belügyminisztérium levéltárában. Az egyiknek címe: *Projectum a Statibus et Ordinibus per dominum Archiepiscopum et Palatinum porrectum*. 46 sz. a.

² Stratmann és Kinsky november 30-iki fölterjesztése. Turba 231.

Ezen szövegben az ellenállási jog tekintetében hozott országgyűlési határozat szövegmódosítást követelt, ami az udvar messzibbre menő terveinek érdekében is kívánatosnak látszott.

December első napján gróf Kinsky megbízatást kapott új esküforma-tervezet elkészítésére. Ennek úgy felelt meg, hogy szövegébe beiktatta a gróf Königsegg által július 29-ikén tartott értekezletben javasolt záradékot, amely szerint a jogok, szabadságok és törvények fönntartására oly módon van kötelezve a király, amint értelmök és gyakorlásuk iránt a király és az ország rendei között az országgyűlésen megegyezés jön létre.¹

Minisztértársai hozzájárulását könnyen elnyerte. A király jóváhagyásáról bizonyos lehetett, mert a szemei előtt lebegő célt világosan föltárta előtte. A záradékra (clausula reservationis) akkor lesz szükség, — írja a titkos tanács fölterjesztésében — amikor a magyarországi új kormányzási rendszer behozatalánál (bei der bevorstehenden neuen Einrichtung des Guberniums) a bécsi békekötésnek és egyéb államiratoknak a magyarországi rendektől is kívánt átvizsgálására és kiigazítására kerül a sor. Kinsky fölvetette azon kérdést is, nem kellene-e, mint a csehországi alkotmány kidolgozásánál történt, a felségsértés büntetését szabni azokra, kik később az uralkodóház trónöröklési jogát kétségbevonják vagy megtámadják; azonban a titkos tanácsosok többsége úgy vélekedett, hogy erre utóbb alkalmasabb időpont fog kínálkozni.²

Mindannyian egyetértettek abban, hogy a koronázási eskü új szövegét nem tanácsos az országgyűlés elé terjeszteni, mert ezzel bonyodalmakat támasztanának és a koronázást késleltetnék. Ezért arra szorítkoztak, hogy csak a legmegbízhatóbb tanácsosoknak: a primásnak, a nádornak és a személynöknek, úgyszintén egyenként az alsótábla több tagjának bizalmasan bemutatják. Ezek nem emeltek kifogást.³ Esterházy Pál föl-

¹ A Kinsky által december 1-én kiegészített szöveg az osztrák belügyminisztérium levéltárában. 79. és 80. szám alatt.

² A koronázási eskü hivatalosan csak december 2-ikán tárgyalatott a miniszteri konferencián, melynek fölterjesztése ugyanott. 91. szám.

³ Ezt az 1688. január 13-ikán az országgyűléshez intézett királyi leirat említi.

ismerte az alkotmányos jogokat fenyegető veszélyt, amelynek az elhárítására a záradék kiegészítését javasolta, oly értelemben, hogy az új megegyezés csak a homályos vagy kétes értelmű törvényekre nézve legyen szükséges, és a legközelebbi országgyűlésen foganatosíttassék.¹ Eszerint a megegyezés nem volna hosszú, határozatlan határidőre függőben tartható, és a jogrend bizonytalansága rövid idő alatt megszűnnék.

Mindazáltal szavának Bécsben nem volt elég súlya, hogy a mérleget jobb irányba hajlítsa. Hatástalan maradt és a tanácskozások folyamán a figyelem nem irányult rá. Javaslat sorsának eldöntését be nem várva, a királyt a koronázás siettetésére célzó igyekezetében hathatósan támogatta. December 1-én udvariasan e hónap 9-ikének, mint a királyné megkoronáztatása évfordulójának a koronázás napjául kitűzését javasolta, amit a király jóváhagyván, december 2-ikán az országgyűlés tudomására hozott; mire a nádor a királynak bejelentette, hogy »parancsa az évfordulóra való tekintettel, a rendeknek nagy vigasztalásul szolgált.«²

Mivel pedig a rendek azt kívánták, hogy az országos sérelmek a koronázás előtt orvosoltassanak, az országgyűlés sietve hozzálatott összeállításukhoz, amelyeket 76 pontban december 4-ikén, a november 29-ikén készült törvényjavaslattal együtt, mutatott be az országos küldöttség.³

Míg a következő napokban az ország rendei a koronázási ünnepélyekre készülleteket tettek, az udvar fontos elhatározásokat készített elő.

A király egy ideig kétségben volt aziránt, vajjon a nádor által november 29-ikén benyújtott törvényjavaslatot válasza méltathatja-e, mielőtt az országgyűlés a királyi előterjesztésre

¹ Javaslat szerint a záradék így hangzott volna: »Prout super legum (si quae fors obscurae et dubiae esse comperirentur) intellectu et usu regis ac communi Statuum et Ordinum consensu in futura generali regni dieta articulariter conventum fuerit.« Egykorú irat, melynek címe: Projectum domini Palatini, quomodo clausula de usu et intellectu legum diplomatistae regii inauguralis explicari possit. Ugyanott 106. szám.

² Esterházy nádor december 2-ikán kelt levele. Turba 55.

³ A sérelmeket tartalmazó fölterjesztés az osztrák belügyminisztérium levéltárában, 110. szám.

szóló választ küldöttség útján kézbesíti ; de jogosult érzékenységet csakhamar leküzdötte. Mint sajátkezűleg írt jegyzékében maga vallja, tanácsosai meggyőzték őt arról, hogy a törvényjavaslatot a benyújtandó válaszfölrattal egyenlő értékűnek tekintheti, minélfogva időnyerés érdekében az utóbbit nem kell bevárnia és elhatározását azonnal közölheti a rendekkel.¹

Haladék nélkül elkészült a királyi válasz, melyet »dekrétum«, nem pedig leirat formájában fogalmaztak meg. Tartalma a következő :

Őfelsége kegyesen fogadja szeretett országa rendeinek hálás elismerését azon jótéteményekért, melyekkel őket elhalmozta, és amelyek sorában méltán foglal helyet az, hogy életében elsőszülött fiát, következőleg országai és tartományai jövő örökösét megkoronáztatni engedi, az ősi elsőszülöttségi trónöröklési jog alapján, mely az utóbbi időkben némileg elhomályosított, most azonban teljes világosságba és érvényességbe visszahelyeztetik, kizárva II. Endre végzeményéből az ellenállás jogát biztosító pontot. Ennek következtében a rendek által illő módon bemutatott koronázási törvénycikkeket a mellékelt formában helybenhagyja. Hogy pedig a rendek kiváltságaik, jogaik, törvényeik és szabadságaik tiszteletbentartása iránt biztosak lehessenek, a megkoronázandó új király trónfoglaláskor a csatolt formula szerint esküvel fogja magát kötelezni, hogy azokat olyan módon, amint gyakorlásuk és értelmük iránt közte és a rendek között megegyezés jön létre, fönn tartani fogja. Erről a rendek kérésére őfelsége a maga és fia nevében ünnepélyes okiratot fog a nádornak átadni. A rendek által bemutatott és még bemutatandó sérelmek tekintetében őfelsége az országgyűlés alatt olyan határozatot fog hozni, amely a jognak és méltányosságnak, a királyi kegyelmességnek és az időviszonyoknak megfelel. Egyébiránt kész mindent, ami a nevezett ország és a rendek megörvendeztetésére, jólétére, dicsőségére szolgál, megtenni. Végre értesíti az országgyűlést, hogy a koronázás a rendek üdvkiáltásai közepett kihirdetett napon, december 9-ikén meg fog tartatni.

* * *

¹ A november 30-iki rezolúció. Turba 235.

Ezen okirat, melyet szerzői decretum vagy »declaratio« címmel jelöltek meg, a fejedelmi önkény ténye, az alkotmányos jogok és biztosítékaik ellen irányuló merénylet gyanánt minősítendő.¹ Ugyanis az országgyűlés törvényjavaslatát, hozzájárulása nélkül megváltoztatott formában hagyja jóvá (approbat); a koronázási eskü szövegét homályos értelmű záradék önkényes betoldásával erejétől megfosztja; a koronázási hitlevél kiállítását meg nem határozott időpontra ígérve, de három nappal a koronázás előtt megállapítását mellőzve, világosan elárulja az udvar azon szándékot, hogy az a koronázás előtt ne kerüljön az országgyűlés színe elé és az többé a koronázás föltétele gyanánt ne szerepelhessen. Ezt a föltevést megerősíti azon tény is, hogy az okirat szövegének az országgyűlésen való bemutatását az udvar föltűnő módon késleltette. Azonban a furfangos eljárás célját nem érte el.

Az ellenzék vezérférfiai valamely módon tudomást szereztek az udvar tervéről.² Az alsótábla néhány órával az okirat szövegének megállapítása után, december 6-ikán este a főrendeket fölhívta, hogy a királyhoz küldöttséget bocsássanak, amely a hitlevélnek a koronázás előtt kiállítását kérje. A főrendek körében időző nádor a két tábla ülésének és a küldöttség megválasztásának a következő napra halasztását eszközölte ki. Ezt, mint a királynak jelenti, azért tette, hogy időt nyerjen utasítás bevarására.³

A király megijedt. A nádor levelét azonnal átküldötte Stratmann kancellárnak és azon aggodalmát fejezte ki, hogy az ügy a kikötőben hajótörést fog szenvedni. Tanácsát be nem várván, föltűnő gyorsasággal határozott. Kijelenté, hogy kész a rendek által bemutatott törvénycikkelyeket tartalmazó okiratot a koronázás előtt kiállítani; ellenben a tizenhét föltételt magában foglaló régi koronázási hitlevél kiállításáról nem lehet szó. (In keinem Weg zu thun.)⁴

¹ A dekrétumot közli Turba 237.

² Milyen módon történt ez, az országgyűlési naplókból nem állapítható meg.

³ A nádornak december 6-ikán a királyhoz intézett levele az osztrák belügyminisztérium levéltárában.

⁴ A Stratmannhoz december 6-ikán intézett császári iratot közli Turba, 236.

Másnap, december 7-ikén, korán reggel az alsótáblán hozzáfogtak a király elé terjesztendő új koronázási hitlevél szövegének kidolgozásához ; mert aziránt senkinek sem volt kétsége, hogy a régi hitlevél kiállítására a király nem lesz rábírható. Az új tervezetben a rendek mellőzték a régi szöveg tizenhét föltételéből tizennégyet, melyek a bécsi békekötésnek a hadügyi és külügyi felségjogokat korlátozó intézkedéseit foglalták magukban ; csak hármat vettek át, melyek a koronának az ország területén őrzésére, a visszaszerzett területeknek az országhoz visszacsatolására és az új királynak atyja életében az ország kormányzásából kizárására vonatkoztak ; de beiktatták abba a november 29-ikén bemutatott négy törvénycikk eredeti szövegét. A hitlevél pontjait föltételeknek (conditiones) nevezték, azon közjogi álláspont fönntartása végett, hogy a trónöröklési jog megállapítása után is a rendek föl vannak jogosítva a király koronázását föltételekhez kötni.¹

A főrendek haladék nélkül hozzájárultak az alsótábla megállapodásaihoz, melyeket a két tábla küldöttsége még aznap bemutatott a királynak.

A titkos tanács másnap (december 8-ikán) tartott értekezletében az osztrák udvari kancellár előterjesztette a nádor javaslatát, hogy a király az országgyűlés ezen fölterjesztését ignorálja, a koronázási hitlevél kiállítását mellőzze, a koronázásnál az új eskümintát hozza használatba. Azonban a német és cseh urak más nézetet vallottak. A nádor személye ellen körükben bizonyos ingerültség nyilatkozott meg, amiben része lehetett az irígységnek, amiatt, hogy egyedül ő részesült most a királyi kegy legmagasabb kitüntetésében : a római szent birodalom hercegének rangjára emeltetett. Felhozták ellene, hogy a rendek előtt a kellő tekintélyt nélkülözi, semmit sem tud náluk kivinni. Kétszínűséggel vádolták, mert az uralkodót álnok úton engedményekre akarja bírni, rá akarja őt szedni. (In einem und anderen erschleichen, gleichsam betriegen wollte.) Elégedetlenek voltak a rendek irányában eddig követett eljárással ; azt mondták, nem szabad velök alkudozni, határozottan

¹ A hitlevél tervezete a belügyminiszteri levéltárban. 100. szám alatt.

kell föllépni ; mert úgy viselik magukat, mintha az uralkodói jogok gyakorlásában a király osztályrészesei volnának ; ezen »condominat«-nak véget kell vetni.¹

A király az ő fölfogásukat tette magáévá. Elrendelte, hogy a két nap előtt megfogalmazott dekrétum a nádor útján az országgyűléssel közöltessék. A hitlevél kiállítására kész volt, úgy, hogy a »föltételek« helyett »pontokról« legyen benne szó, a fölszabadított területek visszacsatolásáról szóló pont pedig az új eskü szövegének megfelelően fogalmaztassék.²

Még aznap délben a december 6-iki dekrétum a magyar kancellária irodájában lemásoltatott, megpecsételtetett, a kancellár mellőzésével, Maholányi titkár által aláíratott. Délután négy órakor a nádornak kézbesítette azt Werdenberg, az osztrák udvari kancellária titkára,³ ki a király azon szóbeli üzenetét hozta, hogy Magyarországon a győző jogainak érvényesítéséről lemond és a rendek irányában atyai kegyelmességgel fog eljárni.

A nádor az okirat átvétele után nem hirdetett ülést ; a rendeknek esti 9 órakor lakásán tartott magánértekezletén mutatta be a dekrétumot. Másnap reggel ugyanott egy második értekezlet tartatott, ahol a megyei követek az új esküminta használatára ellen felszólaltak és a régi szöveg használatát kívánták, azon egyetlen betoldással, hogy az ellenállási jogot megállapító törvénycikkre az eskü nem terjed ki ; ellenben szövegéből a törvények értelmének megállapítására vonatkozó betoldás kihagyatott.

Ezen szöveget írásban átnyújtották a nádornak, ki kérésükre megígérte, hogy rögtön a király kezeibe juttatja.

Találkoztak a megyei követek között, kik a hitlevél kiállítását és az új koronázási esküminta mellőzését lehetővé teendő, a koronázás elhalasztásáról beszéltek ; azonban mivel a személynek határozottan kijelentette, hogy a király ebbe bele nem egyezik és az a kitűzött órában mindenesetre meg fog tartatni ;

¹ A fölterjesztést közli Turba. 239.

² A királyi rezolúciót közli Turba. 244. (A nehezen olvasható eredeti szöveg után hibásan.) Könnyebben olvasható egykorú másolat a belügyminisztérium levéltárában. 115. szám.

³ Turba 239.

azután pedig minden egyéb ügyet mellőzve elutazik,¹ az ellenállással fölhagytak, a hitlevél kiállításának a koronázás előtt kiállításáról lemondottak ; sőt, mint később kénytelenek voltak bevallani, arról sem győződtek meg, vajjon eskümintájuk csakugyan eljutott-e a király kezébe. A koronázáson a rendek megjelentek anélkül, hogy tudnák, milyen formában fogja a király az esküt letenni.²

A koronázás zavartalanul folyt le. A gyermekkirály a csehországi kancellártól fogalmazott minta szerint tette le esküjét.³

Még aznap elkészültek a levelek, melyekben a király az európai uralkodókat a koronázásról értesítette és kérkedve jelentette, hogy a trónöröklés joga, mely az utóbbi időben némileg elhomályosodott, teljes világosságába és ősi fényességébe visszahelyeztetett.⁴

IV. FEJEZET.

Az országgyűlés befejezése.

A koronázás után december 12-én tartott első ízben ülést az országgyűlés. Ekkor vétettek tárgyalás alá a december 6-iki dekrétum, úgyszintén a november 29-ikén a rendek által benyújtott törvénycikkeknek és a koronázási eskünek az udvarnál átdolgozott szövege.⁵ Több szónok éles megrovásban részesítette a koronázási eskübe a záradék önkényes betoldását, amiben törvényszegést láttak, hivatkozva az 1618-ik évi XXVI. törvénycikkre, mely az országgyűlésen megállapított szövegeknek kihagyás vagy betoldás útján megváltoztatását tiltja.

¹ Ezt az országgyűlési naplónak 1687 december 30-iki följegyzéséből tudjuk.

² 1688 január 9-iki fölterjesztésükben.

³ A Rákóczy-felkelés idejében terjesztett állítás, hogy a primásnak a koronázási szertartás alatt lepecsételt borítékban adták át az eskümintát, alaptalannak tekinthető.

⁴ A fogalmazások a belügyminisztérium levéltárában.

⁵ Az országgyűlési napló ezen ülésről feljegyzéseket tartalmaz.

Mindazáltal a rendek, mielőtt ez ügyben határoznának, bevárni kívánták a sérelmekre adandó királyi választ. Ezért türelmesen folytatták azoknak formulázását és december 17-ikén bemutatták 13 pontból álló utolsó sorozatát.¹ Két nappal később készült el a korábban benyújtott sorozattal foglalkozó királyi válasz.

Bevezetésében a király ígéri, hogy a megkoronázott király hitlevelét legközelebb (proxime) a nádornak ki fogja szolgáltatni ; a felszabadított területek visszacsatolásának módja iránt (modalitate) pedig akkor fog rendelkezni, amikor a törvények értelmezéséről szóló megegyezés létrejön. Továbbá közli, hogy az igazságszolgáltatás új rendezésének tárgyában igyekezni fog a rendeket kielégíteni és evégből a hazai jogban jártas egyénekből bizottságot fog alakítani, amelybe az országgyűlés mind a négy rendből választandó egy-egy tagot fog kiküldeni, akik napi-díjukat a királyi pénztárból fogják kapni. Azon óhajtástól vezérelve, hogy a sérelmek a lehetőséghez képest még az országgyűlés befejezése előtt orvosoltassanak, több pontra nézve, egyebek között az eperjesi rendkívüli törvényszék feloszlatása és a politikai foglyok szabadonbocsátása tekintetében, elhatározását a rendeknek tudomására hozza, több ügynek elintézését az alakítandó országos bizottsághoz utasítja.²

A leiratnak az országos bizottság megalakítására és hatáskörére vonatkozó közlései a rendeknél kedvezőtlen fogadtatásra találtak, mert ezen intézkedésekben az országgyűlés hatáskörének megszorítására vagy mellőzésére célzó szándékot ismertek fel. Ezért a nádor azt javasolta, hogy a kedvezően elintézett sérelmekről törvénycikkek alkottassanak, a többiek orvoslása a jövő országgyűlésre halasztassék. A király ezt nem fogadta el ; ehelyett a sérelmek utolsó sorozatára vonatkozó december 29-iki válaszában közölte a rendekkel, hogy a sérelmek a megalkotandó bizottságban tárgyalatni és megvizsgáltatni fognak ugyan, de elintézésük a király által a jövő országgyűlésen a rendek meghallgatása után fog bekövetkezni.³ Hasonlóképen

¹ A sérelmeket tartalmazó felterjesztés a belügyminisztérium levéltárában. 132. szám.

² A királyi leirat több példánya ugyanott.

³ A királyi leirat ugyanott. 144. szám.

más természetű rendelkezésekkel is igyekezett az udvar megnyugtatóan a rendekre hatni. December 16-ikán az udvari haditanácshoz rendelet ment, mely a hadsereg részére szolgáltatandó terményporciók számát ötvenezerrel negyvenkétezerre szállítja le.¹ Négy nappal utóbb elégtételt szolgáltatott a király a nemzeti érzéseken ejtett sérelemért.

* * *

Ugyanis az országgyűlés megnyitása után Flämitzer (fenntebb jelzett) munkájának példányai Pozsonyban a könyvkereskedők útján terjesztetvén, nemcsak az ellenzékre, hanem a hazafias szellemű összes rendekre fölháborító hatást gyakoroltak.

A munka polémiát folytat 1684-ben megjelent röpiratokkal, melyek az udvar ellen irányultak. Flämitzer védelmezi és megokolja a Habsburgoknak, különösen I. Lipótnak magyarországi politikáját. Eközben általános elvi kijelentéseket tesz. Hugo Grotius tételeit, melyek a győző és hódító uralkodó jogait állapítják meg, elfogadja. Azt hirdeti, hogy az állam javának (*salus reipublicae*) fel kell áldozni az alaptörvényeket is. Az örökös királyságot a kormányformák között a legelőnyösebbnek tekinti; mert noha Isten megengedi, hogy alkalmatlan uralkodók jussanak a trónra, lehetővé teszi, hogy fogyatkozásaikat ügyes miniszterek pótolják. A trónörökléssel járó abszolút királyi hatalom gyakorlását a kor követelése gyanánt tünteti föl; utal arra, hogy újabb időkben három állam: Franciaország, Dánia és Svédország léptették azt életbe.

A részletek között a magyar rendek panaszát a szentgottardi diadal után megkötött vasvári béke miatt alaptalannak mondja, mert a diadal nem volt oly fényes, mint állítják, és a háború folytatását a szövetséges franciák azért sürgették, mert a Habsburgok gyengítésére törekedtek. A magyarokat azzal vádolja, hogy »wandelfertige Leichtsinigkeit« egyik jellemvonásuk. A felkelések vezéreit gyanúsítja, hogy hatalmi vágyuk kielégítésére ragadtak fegyvert; sőt tovább megy és azon állítással bélyegezi meg, hogy vállalkozásaikat rendszerint megkönnyíti a zsvány csőcselék (*Räuber Gesindel*), mely az országot betölti és a zavarokat rablásra használja ki.

¹ Belügyminiszteri levéltár. 190. szám.

Egyébiránt bevallja, hogy az udvar »die bisher erhaltenen leges fundamentales regni reformiren, sich der besten Theils der Libertät und Privilegien entsetzen wollte«. Ezen szándék megvalósítása érdekében a felségsértők irányában kérlelhetetlen szigor alkalmazását ajánlja. »So man — írja — dem affligirten Königreich Ungarn ein gedeiliches Antidotum oder Präventiv verordnen sollte, so muss fast die notwendigste Ingredienz darin sein, die ernstlich und exemplarische Bestrafung der jetzmaligen verstockten Perduellen, damit nicht per facilitatem noch grössere Malitien gestiftet werden.« (111.)

Ezen fejtegetések hatását fokozta azon föltevés, hogy a röpirat az udvar nézeteit és szándékait tárja föl. Az alsótábla küldöttség útján fölhívta a röpiratra a főrendek figyelmét. A nádor fölkérte, hogy a sérelem megtorlását eszközölje ki. Sikerült neki erre a királyt rábírní, 1687 december 20-ikán kelt királyi irat a szerző írói viszketegének (scribendi pruritum) és az ország rendei ellen irányuló sérelmeknek megtorlása végett vesztőhelyen hóhér által műve nyilvános elégetését rendeli el.¹

Az ítélet foganatosított. Azonban bizonyos, hogy az a szerző írói viszketegének nem szabott korlátokat. Az országgyűlés alatt egy hasonló irányú másik művet bocsátott közre, mely a király országgyűlési megnyitó előterjesztését magasztalva magyarázta, az országgyűlés befejezése után pedig egy harmadikat, melyben »a dicsőséges« osztrák ház örök időkre kötött frigyét a magyar koronával ünnepli, a címlapon is hirdetve, hogy »a trónöröklési jog, mely az uralkodóházat egy századnál hosszabb idő óta megilleti, az azt ért támadások után az ég támogatása mellett a rosszlelkű békebontók által támasztott válságos lázadásokat diadalmasan elfojtván, a gyönyörű ország szentelt koronája az osztrák háznak visszavonhatatlanul birtokába jutott«.²

Sem a december 19-iki leirat, sem a következő napon Flämitzer ellen kibocsátott rendelet nem nyugtatta meg a ren-

¹ A rendelet másolata a budapesti egyetemi könyvtár Hevenesy kéziratgyűjteményében az 53. kötet 306-ik lapján és a Kovachich-féle országgyűlési naplóban két példánya van meg; az egyiket Haylander János, a másikat Maholányi János ellenjegyezte.

² Megjelent Nürnbergben, 1688. évszámmal.

deket, akiknek soraiban az ingerültség olyan fokra emelkedett, hogy a primás és a nádor a királyhoz intézett kérvényökben az országos bizottság megalakítására célzó szándék elejtéseért esedeztek.¹

A király legbizalmasabb tanácsosai, az osztrák és cseh kancellárok, kiknek tanáccsal kellett szolgálniok, azon véleményben voltak, hogy mivel a két főcél, amelyért az országgyűlés összehívott: József főherceg megkoronáztatása és a trónöröklési jog megállapítása, el van érve, ezen eredményt nem szabad kockára tenni, és el kell háritani annak lehetőségét, hogy a rendek az udvar erőszakoskodása miatt panaszkodhassanak; különben is az országos bizottság mellőzésével az ország új kormányzási rendszer behozatalát (*Einrichtung des Königreichs*) meg lehet valósítani; akár úgy, hogy azzal néhány magyar tanácsos a személynök elnöklete alatt bíztatik meg és munkálatuk a jövő országgyűlés elé terjesztetik, időközben pedig az ellenzék tagjai aranyláncok adományozásával és más kitüntetésekkel köteleztetnek le. Egyúttal a királyt rábeszélték, hogy az országgyűlés befejezését siettesse.²

Míg az udvarnál megvolt az engedékenységre való készség, az országgyűlés nem mondott le arról, hogy a fönnforgó kérdések iránt elfoglalt álláspontját a király előtt föltárja. A két tábla a formára nézve, amelyben ez történjék, izenetváltás útján hamar megegyezésre jutott és a föliratot, melyet Kvassay István bars-megyei követ, az ország egyik leghíresebb ügyvéde, ki az országgyűlés alatt a személynök ítélőmesterévé neveztetett ki, mesteri tollal fogalmazott, január 9-ikén mutatta be a királynak. A rendek leplezetlen nyíltsággal fejezték ki elégedetlenségüket; hön óhajtották volna az új királyt megnyugvással fogadni és megkoronáztatásában az állandó derűt ígérő új csillag föltünését

¹ Az 1688 január 2-ikán kelt két levél ugyanott 148., 149. szám alatt megvolt; de az indexben azon megjegyzés áll: »Abest«. Tartalmukat ismerteti Kinsky január 3-iki fölterjesztésében. 155. szám. Gróf Czobor Ádám az udvari kancellárhoz levelet intézett aziránt: »Wie Ihrer Majestät Intention wegen Hinterlassung einer Commission erreichen könnten.« Ez szintén »abgänglich«.

² 1688 január 3-iki fölterjesztésük a belügyminiszteri levéltárban. 160. szám.

üdvözölni ; azonban a december 6-iki dekrétum inkább az ország jogainak sérelmére és bajainak súlyosbítására, mint szenvedéseinek enyhítésére szolgál ; minélfogva a király atyai érzelmeit nem sértik, a köteles hűséggel és hódolattal nem jutnak összeütközésbe, ha térdre borulva kegyelmesebb határozatért esedeznek. Panaszt emelnek a dekrétumnak elkészve, a koronázás után történt közlése és a koronázási eskübe betoldott záradék miatt, mely a törvényeknek és jogoknak századokon át kifogástalanul érvényben levő értelmét kétségessé teszi, a király és a rendek között új egyezség létrejöttének szükségességét hirdetvén, az uralkodó jogrendet megingatja. Az új király részéről a koronázási hitlevél mielőbbi kiállítását sürgetik. Kifogást emelnek a király azon szándéka ellen, hogy az igazságszolgáltatás reformját és a sérelmek nagy részének orvoslását országos bizottsághoz utasítja ; ezen föladatok megoldását békésebb időben tartandó országgyűlések számára kívánják fönntartani.¹

Már két nappal utóbb készen állott a királyi válasznak a titkos tanácsban szerkesztett szövege. Ebben is néhány kifejezést, amely a rendeket sérthette volna, a király sajátkezűleg enyhített. Kijelenti, hogy noha a trónjához vezető út a rendeknek mindig nyitva áll, a drága időt inkább az ország fontos érdekeinek biztosítására, a török háború folytatásának előkészületeire, mint kevésbé szükséges dolgok mellőzésével kellene fordítani. Ismételte korábban tett ígéretét, hogy az új király és utódai az ország törvényeit, köztük az 1222-ik évi végzeményt is, az ellenállási jogról szóló cikk kizárásával, lelkiismeretesen meg fogják tartani. Ehhez az országgyűlés által bemutatott hitlevéltervből átvette azon kötelezettséget, hogy az uralkodóház spanyol ágának tagja, ha a magyar trónra jut, Magyarországon vagy a szomszéd államok egyikében fogja udvarát tartani ; a magyar korona Magyarországon fog őriztetni ; az uralkodóház férfiágának kihalása után a szabad királyválasztás joga újból életbe lép ; az új király atyja életében az ország kormányzásába nem fog beleavatkozni.

A koronázási eskü szövegébe a záradék betoldását mente-

¹ 1688 január 3-iki fölterjesztésük a belügyminiszteri levéltárban. 160. szám

getni igyekeznek. Biztosítja a rendeket, hogy a záradékra támaszkodva az ország kormányzásában újításokat behozni nem szándékozik. Elévülhetetlen háláját fejezi ki azért, hogy »az osztrák vérben ősidőktől fogva meggyökeredzett elsőszülöttségi trónöröklést a rendek régi érvényességébe és fényébe visszahelyezték«. Közli, hogy az eperjesi törvényszék feloszlata és a foglyok szabadonbocsátása ügyében a rendeletek már kibocsáttattak; a sérelmek egy sorozatának orvoslására intézkedések történtek; noha az országos bizottság megalakítására és tevékenységére vonatkozó tervének célszerűségét most is elismeri, azt, tekintettel a rendek kívánságára, elejti és mind az igazságszolgáltatás ügyének rendezését, mind az elintézetlen sérelmek orvoslását a jövő országgyűlésnek tartja fenn. Ezek után fölhívja a rendeket, hogy a törvénycikkeket szerkesszék meg és szentesítés végett terjesszék eléje.¹

Azonban a rendek az elért eredménnyel nem elégedtek meg. Január 19-ikén új föliratot szerkesztettek. A hódolat és hála kifejezéseibe burkolva fejezik ki neheztelésüket amiatt, hogy fohászaikat (suspiria) nem hallgatta meg teljes mértékben; a királyi kegyelmesség és igazságosság; a saját hitlevele és az ország alaptörvényei követeléseinek nem tett eleget, a sérelmek orvoslását elhalasztja; a koronázási eskü megváltoztatása tekintetében adott nyilatkozatát sem tekinthetik kifogástalannak. Ennélfogva kegyelmesebb elhatározás kérésével kell alkalmatlankodniok halasztást nem tűrő néhány ügyben, melyekben szabadságaik forognak kockán.

Ezeknek élén áll a koronázási eskübe betoldott záradék, mely a kiállítandó hitlevélben mellőztessék, vagy ha ez nem lehetséges, oly módon egészíttessék ki, hogy a megegyezés szükségessége azon ügyekre szorítkozzék, amelyek tekintetében törvény nem létezik, a megegyezés pedig újítást nem állapít meg; a megegyezés az új király és a rendek között az ősi gyakorlatnak megfelelő módon jöjjön létre. Ezen magyarázó betoldás elfogadását »térdre borulva« kéri.

Ezen szöveg értelmében tehát a megegyezés létrehozására

¹ A január 13-ikán kelt leiratnak a király által javított példánya a belügyminisztérium levéltárában. 170. szám.

csak az imént megkoronázott király lett volna utalva ; ami által nemcsak utódainak, hanem elődének, a tényleges uralkodónak is lehetetlenné akarták tenni a rendek azt, hogy a betoldott záradékra támaszkodva, a jogok és törvények új magyarázatát honosítsák meg. Ugyanezen szándék lebegett szemeik előtt, mikor feliratukban a hitlevél kiállítását sürgetvén, kijelentették, hogy I. Lipót hitlevele ezentúl is teljes érvényességben megmarad és azon reményöket fejezik ki, hogy arra letett esküjét a király pontosan (ex asse) megtartja.¹

A titkos tanácsosok, kikkel a fölirat közöltetett, fölháborússal szóltak az ebben megnyilatkozó »szemteleniségről«, mert a rendek elfelejtik, hogy mind a magyarok az általok támasztott polgárháborúban, mind szövetségeseik a törökök szégyenteljes módon vereségeket szenvedtek.² Azonban az országgyűlés mielőbbi szerencsés befejezésének vágyától vezetve, további engedékenységet ajánlottak a királynak.

A király abban állapodott meg, hogy az engedékenységre lép és a rendek kívánságát teljesítvén, az országos bizottság megalakításáról lemond. Elhatározását azonnal tudtul adta a primásnak, ki sietett jelentést tenni neki a kedvező fogadtatásról, mellyel annak híre a rendek között találkozott.³

A rendek előre látván, hogy a két táblán elfogadott föliratukat a király kedvetlenül fogja fogadni, lemondottak arról, hogy azt küldötség útján nyújtsák neki át, és a nádort kérték föl a kézbesítésre. A következő ülésben Esterházy jelentette, hogy személyesen nem felelhetett meg a megbízatásnak, és a császári miniszterek egyikének közbenjárását vette igénybe. Majd mikor a királyi válasz közlését sürgették, tudomásukra hozta, hogy őfelsége január 13-iki leiratára utal, és mivel császári hatásköréhez tartozó egyéb teendők Pozsonyból elutazását sürgetik, nem engedheti meg, hogy az időt további

¹ Ugyanott. 178. szám.

² A január 9-ikén tartott miniszteri konferencia jegyzőkönyve a belügyminiszteri levéltárban. 162. szám.

³ A primás január 21-ikén kelt levelének kivonata ugyanott, az indexben azon megjegyzéssel: »abest«.

ízenetváltással töltsék, hanem az országgyűlési tárgyalásokat mielőbb be akarja fejezni.¹

A rendek szolgai szolgálatkészségükben az udvarnak Bécsbe visszatérését lehetővé tették, és az országgyűlési végzéseknél törvénycikkek formájába öntését kivételes buzgósággal és — hozzátehetjük — könnyelműséggel teljesítették. A végzeményt huszonkilenc cikkből állították össze. Ezek közül az úgynevezett koronázási cikkeket (József megkoronáztatásáról, az uralkodócsalád két ágának trónöröklési jogáról és az ellenállási jog eltörléséről szóló négy cikket) harmadfél hónapnál hosszabb időn át tárgyalták volt. Most a törvények és jogok magyarázására vonatkozó záradékot a szövegben mellőzték, az 1547-ik évi V. cikkről csak annyit mondtak, hogy az a trónöröklési jog megállapításának szándékát jelezi (*innuentibus*), az aranybulla XXXI. cikkéből az ellenállási jogot törölték ugyan, de a jogsértő, törvényellenes királyi rendeletekkel szemben az ellenmondás és tiltakozás (*contradictio*) jogát fenntartották.²

A többi huszonöt törvénycikk tárgyának megválasztásában a rendek nélkülözték a magasabb politikai gondolatot, mondhatnók a komolyságot; ötletszerűen jártak el. Ahelyett hogy a bemutatott 99 sérelemből a legfontosabbakat szemelték volna ki és rendszeresen csoportosították volna, számos olyan ügyet vettek föl a törvényhozási intézkedések körébe, melyeknek elintézése sem fontos, sem időszerű nem volt. A felségsértőknek biztosított amnesztia, az elkobzott birtokok visszaadása, az eperjesi törvényszék föloszlatása mellett, törvénycikkeket alkottak: a zászlósúrak főrendiházi üléséről, nemes anyától és paraszt apától származó gyermekek jogi helyzetéről, a Kishont megyében alkalmazandó alispánról, a Duna és Vág szabályozásáról, az egri káptalan kincstárának megrablóiról stb.

¹ Ezen fontos részleteket, melyeket a magyar történetírás ekkorig nem méltatott figyelemre, a Kovachich-féle országgyűlési napló végén találjuk feljegyezve.

² A belügyminisztérium levéltárában megvan a fölírat egy példánya (179. szám), melyen az áll, hogy a nádor január 20-ikán Stratmann útján terjesztette a király elé.

A munkával gyorsan végeztek. Két nappal az utolsó fölirat bemutatása után, január 21-ikén készen állottak a törvény-cikkek,¹ amelyeket a nádor másnap Stratmann kancellár útján a királynak bemutatott, azon kéréssel, hogy végleges elhatározását mielőbb közölje. Ezt feltűnő rejtélyes módon indokolta. »Vannak, — írja — kik szívesen látnák, ha zavarok (confusiones) keletkeznének, és fájjalják, hogy én felséged őszinte híve vagyok és hazám javát tartom cselekvésemben szem előtt.«² Aggodalma alaptalan volt. Zavarok támasztására senki sem gondolt. Az ellenzéki hajlamú megyei követek is néma tanui maradtak a következő megdöbbentő eseményeknek.

A király az országgyűlési végzeményt átadta az osztrák és csehországi kancellároknak avégből, hogy szövegén a szükségese-
seknek látszó változtatásokat foganatosítsák.³ Az utóbbi kénye-
kedve szerint sietve járt el megbízatásában, végezte a törléseket
és pecsétviasszal helyükbe ragasztott papírcédulákra írta a
pótlásokat, azon utógondolattal, hogy a példány egyenesen
a nyomdába fog menni. A változtatásoknak egy része fontosnak
volt tekinthető.

Az *első cikk* a József király által a koronázás alkalmával
letett eskü egész szövegét beiktatandónak vélte. Mivel pedig
ebben helyet foglalt a sokat vitatott záradék, ennek a tör-
vénybe fölvételét kívánta.

A *második cikkben* ezen eskü szövegéből beiktatta azon
állítást, hogy az új király azt az ősoktól vette át, ami a való-
ságnak nem felelt meg, amennyiben az ősök a záradék nélkül
tették le az esküt.

Továbbá az 1547-ik évi V. cikkekre vonatkozólag vissza-
helyezte a »statuentibus« kifejezést, amellyel a trónöröklési
jog régi időktől fönnállását jelezte ; a »decernunt« (elhatározták)
helyébe pedig a »declarant« (kijelentik) kifejezést vissza-
állítva ezzel arra utalt, hogy az országgyűlés a trónörök-

¹ Az osztrák belügyminisztérium levéltárában őrzött 181. számú példány címe : Articuli diaetales wie solche von den ungarischen Ständen vergriffen und durch den ungarischen Palatinum dem 21. Januar communizirt sind worden.

² A nádor január 22-ikén a királyhoz írt levele ugyanott. 194. szám.

³ A január 22-ikén Stratmannhoz intézett királyi irat ugyanott.

lési jognak csak kijelentésére, nem pedig elhatározására volt hivatva.

A *harmadik cikkben* a spanyol ág trónöröklési jogára vonatkozó rendelkezésbe beiktatta azt, hogy ezen ág sarjaira nézve is az elsőszülöttségi sorrend irányadó; noha jegyzetben figyelemztette a királyt arra, hogy ezen megszorítás az uralkodóházra nézve »talán« nem előnyös.

A *negyedik cikkben* az 1222-ik évi XXXI. cikket úgy alakította át, hogy a királyi eskü kötelező erejének köréből nemcsak az ellenállás, hanem az ellenmondás joga is kivétellett. Ehhez jelentőségteljes megjegyzést csatolt. A rendek ugyanis az ellenállási jog eltörlésére vonatkozó készségüket azon meggyőződéssel indokolták, hogy az új király és utódai az ország jogait és törvényeit lelkiismeretesen tiszteletben fogják tartani. Kinsky gróf ebből azt a következtetést vonta le, hogy a rendek szándéka Lipót királyt uralkodása egész idejére ezen jogokhoz és törvényekhez kötni; mivel azonban nem bizonyos, hogy milyenek lesznek az új király uralkodása alatt az időviszonyok, azt javasolta, hogy ebbe a pontba beiktatandó az ismert záradék.

Stratmann gróf a csehországi kartársa által tett javaslatoknak egy részét magáévá tette. Ennek következtében a koronázási eskü szövegébe beiktattatott az »innuentibus« és »declarant« kifejezés; a koronázási eskü szövegében az ősökre való hivatkozás benne hagyatott.¹

A kijavított szöveg többé nem került az országgyűlés elé, melynek nem volt többé alkalma, hogy a változtatásokról nyilatkozzék. Eszerint a négy első törvénycikk a következő szövegben került sajtó alá² és az országgyűlési végzéménybe.

¹ Stratmann kancellárnak január 24-ikén keltezett ily című irata: *Monita Cancellarii Aulici ad articulos diaetales a Palatino et Personali Suae Maiestati communicatos*. Szám nélkül az osztrák belügyminiszteri levéltárban.

² Pecséttel és aláírással ellátott két nyomtatott példány számolatlanul ugyanott.

I. Cikkely.

Fenséges József, fejedelem, ausztriai főherceg urat, Magyarország királyává avatják, kiáltják ki és koronázzák.

Noha Ő legszentségesebb császári és királyi felsége kimondhatatlan, több mint atyai kegyességének, jóságos gondoskodásának s pártfogásának érdemei, melyeket e Magyarország s a hozzákapcsolt részek hű karai s rendei iránt, szerencsésen felvett uralkodásának kezdete óta tanusított, oly nagyok s végtelenek, s viszont a karok és rendek köteles csorbítatlan hűségének Ő legszentségesebb felsége iránt már ennél fogva is örökre lekötött tartozása s hódolata szintén akkora, hogy ha ezt a mindenható jó Istentől imáikkal megnyerni lehetne, a karok és rendek nem szünnének meg folyvást kérni, hogy Ő császári és királyi felsége e világ hátralevő összes századain keresztül az egész kereszténység, s ez ország s annak kapcsolt részei felett szerencsésen, dicsőségesen és atyailag uralkodva s kormányozva, életben maradjon :

1. §. Midőn mégis annak megfontolásával, hogy a királyok és fejedelmek sorsa is a halál változásainak van alávetve : ennek tekintetéből gondolataikat minden időben oda irányozzák, hogy Ő legszentségesebb felségének felettük való szerencsés uralkodása s kormányzása, késő elhunytá után is, felséges örököseiben folytatást nyerjen és amidőn emiatt azon vannak, hogy jövődöbeli királyuk és uruk felavatásáról (a veszélyes uralkodási szünetek megelőzése okából is) idejekorán gondoskodás történjék, bámulatos vigasztalódással vetik tekintetüket a fenséges fejedelemre, József ausztriai főherceg stb. úrra, az atyai erények élő példaképére s Ő legszentségesebb felségének az atya útján igen kedvelt elsőszülött fiára, akit nekik erre az égi gondviselés rendelt.

2. §. Ki után vágyakozva (mihelyt őt meglátták) a karok és rendek az ő valóban különös s épen kiváló királyi lelkületétől hihetetlenül elragadtatva, Ő fenségét, a jóságos hitlevelébe beigtatott cikkek elfogadása s az alábbírt alakban letett eskü után, hozzájárulván Ő császári és királyi felségének jóváhagyása s atyai áldása is, s az isteni gondviselés segélyül hívásával, egyértelműleg s üdvözlő felkiáltások közt jövődö királyukká

s legkegyelmesebb urukká ünnepélyesen megkoronázták, biztosan reménykedve, hogy a most megkoronázott felség, legkegyelmesebb atyjának legkegyelmesebb fia, hű karaitól és rendeitől jóságát és kegyességét soha és sehol el nem vonja.

Az előírt esküforma tartalma következő legyen :

Mi József, Isten kegyelméből Magyarország királya stb. Esküszünk az élő Istenre, annak legszentebb anyjára, szűz Máriára s minden szentekre : hogy mi Isten anyaszentegyházait, a főpap urakat, bárókat s nemeseket, a szabad városokat s minden országlakost, mentességeikben és szabadságaikban, jogaikban, kiváltságaikban s régi jó és helybenhagyott szokásaikban, amint ezeknek értelmezése s használata iránt a király s a karok és rendek országgyűlésileg közösen megegyeznek, megőrizzük, s mindnyájuknak igazságot szolgáltatunk, néhai felséges András király dekrétumát (kizárva s félretéve azonban ugyanazon dekrétum 31-ik cikkelyének záradékát, mely így kezdődik : Hogyha pedig mi stb. e szavakig : ellentmondhassanak mindörökké) megtartjuk, Magyarországunk határait, s mindazt, ami ahhoz bármi jogon vagy címen tartozik, el nem idegenítjük, s meg nem csorbítjuk, sőt, amennyire lehet, öregbítjük s kiterjesztjük, s minden egyebet megteszünk, amit az összes karoknak s egész Magyarországnak közjávára, díszeré s gyarapodására igazságosan tehetünk, Isten minket úgy segéljen s minden szentek.

II. Cikkely.

A mostani császári és királyi szent felség fenséges finemű örökösének elsőszülötteit Magyarország s az ahhoz csatolt részek természetes és örökös királyainak nyilvánítják.

És, minthogy Ő császári és királyi legszentségesebb felsége, dicsőséges és győzedelmes fegyvereivel, a keresztény név iszonyú ellenségét, a törököt, számos véres és döntő ütközetben megverte, Isten segítő hatalmával, az ő naponkint élethalálra kínzott nyakukról elúzta s annak torkából, melyben ekkorig, oly hosszas időtől fogva, ez egész nemzetnek legnagyobb veszélyével nyögének, ez országnak legnevezetesebb erősségeit, s ezek közt az egykor legvirágzóbb királyi székhelyet, Budát, s ez annyiszor

említett országnak védbástyáját, ennek nagyobb részével együtt kiragadta s e legédesebb hazának felszabadítására ezeket, s a még fentebb bővebben elszámlált áldozatokat hozni méltóztatott :

1. §. Ez oly nagy s örökké hálával említendő jótéteményeknek emlékezetére, s alázatosan kedveskedő lelküknek mindenkorra felismerhető hálája jeléül, e Magyarországnak s kapcsolt részeinek összes karai és rendei kinyilatkoztatják, hogy mostantól jövőre s örök időkre senkit mást, mint fenncímzett Ő császári s királyi felségének saját ágyékából származott fiörökösei közül az elsőszülöttet (ugyanest határozván az 1547-ik évi 5-ik s más efelől alkotott törvénycikkek) fogják törvényes királyuknak s uruknak ismerni és azt mindenkor és annyszor, valahányszor ily felavatás újból bekövetkezik, a fentebb kijelentett hitlevélben foglalt cikkelyek előrebocsátandó elfogadása, vagy királyi biztosítása s efelől oly alakban, mint elődei teljesítették, leteendő eskü után, országgyűlésileg, e Magyarországon belül, meg fogják koronázni.

III. Cikkely.

Fenntisztelt Ő császári s királyi felsége fiágának magszakadása után következni fognak a fennírt uralkodásban : a mostani felséges spanyol király fiörökösei ugyancsak az elsőszülöttek ; csak ezeknek kihalása után nyer ismét helyet a karok és rendek ősi, régi, helybenhagyott szokása s előjoga a királyválasztásban.

Ha pedig (amit a jó Isten századokra kegyelmesen elhárítani méltóztatassék) Ő császári s királyi felsége fiágának magszakadása bekövetkeznék, akkor az ilyen átszállandó s felveendő uralkodásban való utódlás (szintén megelőző s a fennkijelölt módon előre bocsájtandó királyi biztosítás, s az említett hitlevélben foglalt cikkek elfogadása és az ezekre teendő eskü után) háruljon és menjen át Spanyolország királyának, második Károly úrnak hasonlóképen fiágú magvára, s így csak abban az esetben (melyet Isten kegyelmes jósága távol tartson), ha úgy a fentisztelt Ő császári és királyi szent felségének, mint Spanyolország említett felséges királyának fimagva kihalna, nyerjen helyet a mondott karok és rendek ősi és régi helybenhagyott szokása, s előjoga a királyok választására s koronázására nézve.

IV. Cikkely.

Jeruzsálemi II. Endre király 1222. évi 31. t.-cikkelyét bizonyos részében megmagyarázzák.

Megemlékezhvén ezenfelül a karok és rendek Ő legszentségesebb felsége jószágos előterjesztéséről, mely ugyanis a második Endre király 1222-ik évben kelt 31-ik cikkében foglalt annak az egyetlen záradéknak, vagyis inkább a királyoknak való ellenmondás s ellenállás szabadságának az ugyanott felsorolt okokból, a kijavítását célozza, noha ugyane cikkelynek említett részében a helyes értelmet csak némely egyeseknek rosszakaratú magyarázása törekedett netán más elrontott értelemre csavarni s Ő legszentségesebb felsége józanabb hű karainak és rendei-
nek sohasem volt eszükben, hogy annak értelmében (mint ezt a gonosz szándékúak s lázadók elferdítették) törvényes királyuk és uruk ellen valaki fegyverre kelhessen s fellázadhasson :

1. §. Mindamellett a karok és rendek e pontban is, hódolatuknak és mocsoktalan hűségük kötelességének további tanúsítására, s a bizalmatlanságnak, mely a király s az ország és annak kapcsolt részei közt emiatt netalán a jövőben felmerülhetne, gyökeres kiirtására alázattal kedveskedő s hódoló lélekkel beleegyeztek, hogy az ellenmondás s ellenállás szabadságáról beigtatott emez előbb mondott záradékot, második Endre király fentebb említett dekrétuma előbb idézett 31-ik cikkelyének tartalmából s értelméből, következőleg az előbb leírt módon letett koronázási esküből is, e jelen törvényes rendelettel ki-
zárják s eltávolítsák.

2. §. Egyebekben azonban ugyanaz a törvénycikk és dekrétum, minden pontjaiban, feltételeiben s záradékaiban előbbi erejében s állapotában marad.

3. §. Nem kételkedvén, sőt semmit bizonyosabbnak nem tartván, mint hogy Ő fensége, s annak említett örökösei s más utódai, az Ő legszentségesebb felsége előterjesztésében kifejezett jószágos atyai ajánlatának értelmében is, ugyane karokat és rendeket, nemkülönben utódjaikat is összes közös ősi jogaikban, kiváltságaikban, szabadságaikban s törvényeikben (előbb emlí-

tett hitlevelének cikkei szerint) királyi uralkodásuknak minden idejében kegyelmesen megvédik és sértetlenül megtartják.¹

* * *

Január 24-ikén Stratmann osztrák kancellár a személy-nökhöz a király nevében rendeletet bocsátott, hogy az országgyűlés másnap a végzeményt a királynak mutassa be és tőle búcsút vegyen.²

Ezen napon a két tábla záróülését tartotta meg, amit küldöttség útján az osztrák kancellárnak bejelentett.³

Ugyanakkor a kancellár egyik előkelő tisztviselőjét, Werdenberg Ádám udvari tanácsost a magyar udvari kamarai elnökhöz küldötte azon megbízással, hogy az alsótábla elnöke, Orbán személynök részére biztosított jutalom ügyében tárgyaljon,⁴ ő maga pedig a királyt emlékeztette, hogy háromezer forint jutalmat ígért részére.⁵

A következő napon pedig az országgyűlés megjelent a király előtt, a bemutatott végzemény szentesítését kérte és búcsút vett tőle.

¹ A latin szövegnek ezen magyar fordítása Tóth Lőrinc nagy-nevű jogtudós műve, mely a Corpus Juris Hungarica millenniumi kiadásában látott napvilágot.

² A belügyminiszteri levéltárban az indexben a rendelet kivonata 184. szám alatt azon hozzáadással: »abest«.

³ A Werdenberg által készített jelentés ugyanott ugyanazon hozzáadással. 185. szám.

⁴ A Werdenberg által készített jelentés ugyanott ugyanazon hozzáadással. 186. szám.

⁵ 3 millia floreni pro personali so ihm per decretum ..... versprachen. (A »Monita« című számozatlan iratban.)

V. FEJEZET.

Az új királyi hitlevél kiállítása.

Csak most végre vették elő az udvarnál a hitlevélnek a rendek által még december 7-ikén benyújtott tervét, melyet a titkos tanácsosok lényegesen átdolgoztak.¹ Különös gondot fordítottak minden kifejezés kiküszöbölésére, amely a szabad királyválasztás jogára emlékeztetett. Még azon pontot sem hagyták érintetlenül, amelyben elmondatik, hogy a rendek József főherceget örökös királyukká »kikiáltották« (proclamarent), amely kifejezés helyébe az iktattatott, hogy királyukká »megkoronázták«. Mind a bevezetésben, mind a hét pontban a »föltételek« kifejezést törölték. Az első és a negyedik pontban, melyek a régi jogok, szabadságok és törvények tiszteletben tartása, úgyszintén a felszabadított területek visszakebelezése iránt rendelkeznek, beiktatták a törvények magyarázatáról létesítendő új megegyezést követelő záradékot eredeti formájában, a rendek által január 19-ikén követelt kiegészítés nélkül. Legmerészebb, mert hamisításnak minősíthető a hitlevél azon része, amelyben az azt kiállító, már megkoronázott József mint főherceg előadja, hogy a koronázás előtt a rendek a koronázási cikkeket bemutatták neki és elfogadtatták vele, pedig ilyeneket egyáltalán nem volt alkalmuk neki bemutatni és vele elfogadtatni.

Azonban az udvar el akarta a királytól hárítani azon vádat, hogy ismételt ígérete megsértésével a hitlevelet nem a koronázás előtt állította ki.

Ezért azon cselfogással élt, hogy a József »főherceg« aláírásával ellátott oklevél alá 1688 január végén, mikor József már koronázott király volt, az 1687 december 8-iki dátumot helyezte, sőt ugyanilyen méltatlan játékot kellett a nádornak

¹ Hogy ez január 22. és 24-ike között történt, jelezi az ugyanakkor átdolgozott országgyűlési végzemény példányában Kinsky jegyzete, melyben tanácsolja, hogy a koronázási eskü szövegét a hitlevélbe föl kell venni.

is üzni, ki 1688 január végén fogalmazott »hiteles« másolatát január 2-ikáról keltezte.¹

Természetesen az udvar gondoskodott arról, hogy a hitlevélnek sem a József király aláírásával ellátott eredeti példánya, sem a nádor aláírásával hitelesített másolata nem került az országgyűlés elé, mely a további ellenállással felhagyva, a hitlevél szövegének előterjesztését nem sürgette, a betoldott záradék tekintetében pedig megelégedett az osztrák kancellárnak a személynőkhöz intézett levelében foglalt megnyugtató nyilatkozatával, amely szerint a rendek aggodalom nélkül (keine Scrupuln) bízhatnak őfelsége szándékaiban,² és a nádor kijelentésével, hogy a király a záradékot betűszerinti értelmében alkotmányos szellemben fogja magyarázni, amiről a vármegyéket levélben fogja megnyugtadni.³

* * *

A úgynevezett revízió-záradék — mint láttuk — mind a hitlevél, mind a törvény szövegébe bejutott. Lipót az előnyt, melyet ez ígérni látszott, maga értékesíteni kívánta, az egész magyar alkotmány átalakításával. Erre nézve félesztendővel az országgyűlés befejezése után Bécsbe meghívott magyar tanácsosai véleményét kérte ki. Ezek azonban azt javasolták, hogy az ügyet a jövő országgyűlésen tűzze napirendre. Ugyanígy nyilatkoztak azon tanácsosok is, kik 1696-ban a Kollonics bíbornok által kidolgozott reformtervekről voltak hivatva javaslatot tenni. Azonban a király uralkodásának hátralévő részében nem hívott össze országgyűlést. Így az alkotmánynak alkotmányos formában revíziójára nem került a sor.

¹ Az osztrák belügyminisztérium levéltárában (Fremde Gegenstände) 100. szám alatt megvan a hitlevél egy példánya, melyre Werdenberg udvari titkár följegyezte: »Dieses Diploma haben Ihre Kaiserliche Maiestät dargestalt, wie es corrigirt ist, approbirt und auszufertigen befohlen. Presburg 19 Januar 17—19.« A hitlevélnek a József »főherceg« aláírásával ellátott példánya (melyet Turba fényképhasonmásban közölt és a nádor aláírásával hitelesített) másolata a magyar országos levéltárban őriztetik.

² A levél kivonata az osztrák belügyminisztérium indexében 182. szám alatt azon hozzáadással: »abest«.

³ Szalay Magyarország Történelme V. 414. Csekey 152.

Szintűgy nem mentek teljesezésbe azon remények sem, melyeket a hazafias érzelmű magyar udvari párt a trónöröklés megállapításához csatolt. A kölcsönös bizalom király és a nemzet között nem jött létre. Az udvarnál az önkényes uralkodói hatalom érvényesítésére célzó törekvés nem halt ki. A nemzeti ellenzék élén Thököly Imre hatalmasabb utódot nyert Rákóczi Ferencben, ki annak igazolására, hogy a fegyveres ellenállás jogával élhet, hirdette, hogy az 1687/8-ik évi országgyűlés az udvar részéről használt törvénytelen eszközök nyomása alatt állott, minélfogva az alkotott törvények érvényteleneknek tekintendők. Mindazonáltal az 1703-ik évi szécsényi országgyűlésen a felkelő rendek a trónt nem tartották megüresedettnek, a kiegyezés útját nem állották el és Rákóczit csak »az ország szabadságának helyreállítására szövetkezett magyar rendek vezérlő fejedelmévé« választották.

Lipót halála után (1705) József mint megkoronázott király, a trónöröklés jogán azonnal átvette az uralkodást ; de kinyilatkoztatta, hogy az örökös tartományaiban meghonosított abszolút kormányzatot nem fogja behozni, a koronázási eskübe fölvetett záradék alapján új megegyezést nem fog követelni.

Az 1687/8-ik országgyűlésen készült koronázási hitlevelét becikkelyezés végett bemutatta : de ez, noha az egybegyűlt csekélyszámú rendek többsége az udvari párthoz tartozott, erőteljes ellenzésre talált. A rendek a trónöröklésről hozott törvény érvényességét elismerték ugyan, de kijelentették, hogy azt csak azon értelemben fogadták el és tartják meg, hogy Magyarország, mint szabad ország, ezentúl is saját törvényei szerint fog kormányoztatni, a király az uralkodás új rendszerét nem fogja behozni, a záradékra hivatkozva a törvények és kiváltságok használatáról és értelmezéséről új megegyezés létesítésére nem fog törekedni. Evégből azt kívánták, hogy új hitlevél készíttessék.¹

Ezt a kívánságot József nem teljesítette. Az ügy függőben volt, mikor József 1711-ben váratlanul kinúlt. Utóda III. Károly trónraléptekor az országgyűlésen, a hitlevél és a koro-

¹ Az országgyűlés fölíratát közli Csekey. 488.

názási eskü tárgyában heves vita folyt. A rendek azt kívánták, hogy vagy az 1687-ik évi hitlevélből a záradék hagyassék ki, vagy pedig a II. Ferdinándtól és utódaitól kiállított hitlevél fogadtassék el.

A király egyikre sem volt rábírható. Ellenben a nemzet megnyugtató végett törvénycikkelyben a rendeket biztosította, hogy az eddigi és a jövőben alkotandó törvények szerint fog uralkodni, és a hitlevélben foglalt záradékra hivatkozva területeknek az országtól elszakításától és más tartományaiban elfogadott kormányrendszer behozatalától tartózkodni fog.

Még egyszer került szónyegre ezen ügy. Az 1740/1-ik évi országgyűlésen a rendek attól félvén, hogy a nemesség adómentessége ellen támadás terveztetik, új hitlevél szerkesztését, a nemesség jogainak egyenként felsorolásával kívánták. Mária Terézia szintén ragaszkodott az 1687-iki hitlevél változatlan fönntartásához, de nem emelt kifogást törvénycikk alkotása ellen, mely megállapította, hogy a nemesi kiváltságokra, névszerint az adómentesség jogára a záradék nem vonatkozik.

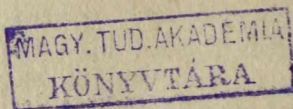
Amennyiben tehát netán a záradék megalkotásánál titkos célok lebegtek az udvar szemei előtt, az 1715, és 1740-ik évi törvények elzárták a lehetőséget, hogy azoknak szolgálatában fölhasználtassék. Az erőfeszítések, amiket az udvar avégből kifejtett, hogy a záradék a hitlevélből ki ne maradjon, és azok, amiket az országgyűlések avégből tettek, hogy abból kihagyassék, alapot szolgáltattak azon föltevésre, hogy a záradék új jogelvet tartalmaz, mely az alkotmány elleni támadásnál ostromgép gyanánt szolgálhat.

Mindazáltal sem József császár, sem az 1849-iki szabadságharc elnyomása után az osztrák monarchia építőmesterei nem hivatkoztak a záradékra. Az 1867. és 1916-ik évi hitlevélben bennhagyták azt szerkesztői, kik azon meggyőződésben voltak, hogy az nem tartalmaz egyebet, mint a hiteles törvényt magyarázat általánosan elfogadott szabályát. Ellenben félelmetes hatalmi tényező gyanánt tüntette föl 1911-ben Turba, kit a pragmatica sanctióról írt értékes munkájában merész kombinációkra való készsége tévútra csábított. Azon elméletet állította fel, hogy a záradék az egész fönnálló alkotmányos jogrend érvényét

fölfüggesztette addig, míg arra nézve a király és a rendek között új megegyezés nem jön létre. Míg az osztrák közjogi iskola jogászai (Bernatzik, Tezner, Zehenbauer) szívesen használták föl ezen elméletet a magyar alkotmánynak rendi autonómiává lefokozására irányuló törekvéseikben, a magyar közjog művelői sorából a legjelesebbek (élükön gróf Andrássy Gyula) ragadtak tőllat annak a kimutatására, hogy a záradék nem tartalmaz sem többet, sem kevesebbet, mint a régi magyar alkotmány alapelvét, amely szerint az, amit a király és az országgyűlés egyetértőleg megállapít, törvény erejével bír és a vele ellentétben álló régibb törvényt érvényétől megfosztja, mert örökérvényességű törvényeket a történeti alkotmányok nem ismernek.

TARTALOM.

	Oldal
I. FEJEZET. Az országgyűlés előkészítése	3
II. FEJEZET. Az országgyűlés megnyitása	13
III. FEJEZET. Az országgyűlés tárgyalásai a koronázás előtt	20
IV. FEJEZET. Az országgyűlés befejezése	39
V. FEJEZET. Az új királyi hitlevél kiállítása	55

